

ORSZÁGOS ERDESZETI EGYESÜLET

**Az erdőgazdálkodás
és környezet- természetvédelem
kapcsolata c. ankét
előadásai**

1981

21/L 2019

2/6.

**Az erdőgazdálkodás
és környezet- természetvédelem
kapcsolata c. anketé
előadásai**

OEE Könyvtár
Áll.Ell. 2018

ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET

Az orvosi...
...
...
...
...

158000 KÖNYVTÁR
ÁRTEL 2018

Országos Erdészeti Egyesület
KÖNYVTÁR

T A R T A L O M

	Oldal
Dr. Gonda György: AZ ERDŐK SZEREPE A KÖRNYEZET- ÉS TERMÉSZETVÉDELEMBEN	1.
Dr. Majer Antal: AZ ERDŐGAZDÁLKODÁS ÉS A TERMÉSZETVÉDELEM ÜSSZEANGOLÁSA A NYUGAT-DUNÁNTULI TÁJ- DELMI KÖRZETEKBE	7.
Dr. Tóth Károly: NEMZETI PARK, MINT AZ ERDÉSZETI KÖRNYEZET- VÉDELEM MINTATERÜLETE	21.
Dr. Papp Ferenc: A VIZ ÉS AZ ERDŐ KÖLCSONHATÁSÁNAK JELENTŐSÉGE	31.
Dr. Szabó Lajos: ERDŐK, FÁSÍTÁSOK TÁJPOTENCIÁLT BEFOLYÁSOLÓ SZEREPÉNEK MEZŐGAZDASÁGI VONATKOZÁSAI	40.
Dr. Kovács Jenő: A TERMÉSZETVÉDELEM GYAKORLATI MEGVALÓSÍTÁSA AZ ERDŐGAZDÁLKODÁS KERETEI KÖZÜTT	49.
Ott János: AZ ERDŐMŰVELÉS ÉS A VÁLLALATI GAZDÁLKODÁS ELLENTMONDÁSAIVAL KAPCSOLATOS UTKERESÉSEK	60.
Barcsay László: A TÁJVÉDELEM ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK MÓDSZEREI VÉDETTÉ NEM NYILVÁNÍTOTT TERÜLETEKEN	71.
Gavallér István: A TÁJVÉDELEM IGAZGATÁSI FELADATAI	79.
Halász Tibor: A TÁJVÉDELEM ÉRVÉNYESÜLÉSE A TERVEZÉS RENDSZERÉBEN	92.

AZ ERDŐK SZEREPE A KÖRNYEZET- ÉS TERMÉSZETVÉDELEMBEN

/V á z l a t/

Dr.Gonda György
államtitkár

az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal
elnöke

Jövőre, 1982-ben lesz 10 esztendeje az ENSZ által összehívott stockholmi környezetvédelmi világkonferenciának. A világban új jelenségek, új összefüggések, új problémák adódtak. Az emberi környezet terhelése, szennyezése nyomán kialakult a szükséges felismerés is, tenni, cselekedni kell. A tudományos technikai forradalom felgyorsította az ipar fejlődését, létrehozott más fontos és kedvező változásokat, de "melléktermékeként" megbontotta az emberi környezet hagyományos és törvényszerű egyensúlyát.

A környezetvédelem - mai követelményeivel - új feladat, de egyes környezeti elemek védelmére már korábban történtek intézkedések. Sőt, a jó szokások közé tartozott a források védelme, a legelők megóvása. A levegő tisztaságának megőrzése szinte egyidős az ipar fejlődésével. Hazánkban a természetvédelem az 1879-es első erdőtvényben nyert megfogalmazást.

De ma más a helyzet: mennyiségi és minőségi tekintetben egyaránt. A világ u.n. globális gondjai közé tartozik a környezetvédelem. Az első és legalapvetőbb a nukleáris háború veszélyének elhárítása, de világprobléma az élelmezési válság, az energia és a nyersanyaghiány, a demográfiai robbanás és a környezeti válság ugyszintén.

1. Az Országgyűlés 1976-ban alkotta meg az emberi környezet védelméről szóló törvényt. Egy évvel ezelőtt a Minisztertanács jóváhagyta az Országos Környezetvédelmi Konceptió és Követelményrendszert. Ez hosszú távra megszabta a hazai környezetvédelem stratégiáját és egyben programot adott a törvény végrehajtásához. A Konceptióban előtérbe került a természeti erőforrások ügye, a velük való gazdálkodás. Ez a legszorosabban összefügg a környezet megóvásával, azt is mondhatnánk egyértelmű azzal. Az újratermelhető erőforrásokról kimondja a Konceptió, hogy azokkal úgy kell gazdálkodni, hogy mód nyiljon azok bővülő újratermelésére. Jól tudjuk, hogy ez szorosan összefügg az energiakérdéssel. Ez már közelebbről az erdők, az erdőgazdálkodás ügyét is érinti.

A Konceptióról szólva még egy hangsúlyozandó téma: a környezetvédelem része a termelési-gazdasági folyamatoknak. Csak ebben a körben lehet megelőzni a környezet nem kívánatos terhelését, szennyezését. A dolog lényege: a környezetkímélő gazdálkodás. Ezt leghatásosabban a hulladék-szegény, vagy hulladékmentes technológiák alkalmazása tudja elérni. Ez összefügg a termelés, a gazdálkodás magasfokú hatékonyságával is, ami más, alapvető okokból is nélkülözhetetlen követelmény. Ma a hulladékok mennyisége és összetétele nagyon nagy gond. Külön program született a hulladékok és másodlagos anyagok hasznosítására. Nagy téma: a veszélyes ipari hulladékok mennyisége!

A Konceptióból még érdemes kiemelni - a teendők középpontjában az ember áll. A ma élő ember és az eljövendő nemzedékek élete, életének elemi feltételei. De ugyis a középpontban áll, hogy csak a tudatos emberi magatartás és okos cselekvés adhat teljes értékű megoldást.

2. Gyakorlatilag a legfontosabb teendők a VI. ötéves tervben nyertek és nyerne megfogalmazást. A Terv-törvény a környezetvédelmet részben a településfejlesztéssel közös fejezetben tárgyalja. Ez szerencsés társításnak tűnik. Másrészt a Terv más összefüggéseivel, fejezeteivel együtt kell értelmeznünk. Részbe az energiatermelés és ellátással kapcsolatos teendőknek, vagy például olyan nagy programoknak, mint amelyek az alumíniumiparra vagy a gyógyszer, növényvédőszer és intermedier gyártásra vonatkoznak. De ide kívánkoznak azok a törekvések, amelyek a meiorációs teendőkre, az erdőgazdálkodásra vagy vízgazdálkodásra adnak eligazítást. Ezeknek is vannak a környezetvédelmet érintő összefüggései.

A tervidőszakban lépünk kell a régi mulasztások és hibák részbeni felszámolása érdekében is. Ezt segíti a Környezetvédelmi Alap, amely részben költségvetési támogatásból, részben a befizetett bírságokból jön létre. Külön figyelmet igényel a Balaton térsége, a budapesti agglomeráció és néhány más térség helyzete.

Ezek után közelebbről az erdők szerepéről:

3. Minden erdőnek van környezetvédelmi jelentősége, védi a talajt és a víz minőségét, javítja a vízháztartást, tisztítja a levegőt, termel oxigént. Az erdőterület csökkenése vagy egy térség erdőterületének csökkenése a környezetvédelem szempontjából káros.

A természetvédelem számára elsősorban a természetszerű /természet közeli/ erdők az értékesek, ezek őrzik az őshonos növény- és állatvilágot.

4. Az erdők védik a talajt. Az erdők fafajösszetételétől,

zártóságától, cserjeszintjétől függően fejti ki talajvédő hatását. Az erózióknak kitett területek erózió elleni legjobb védelme az erdősítés és a gyepesítés.

Az erdő megakadályozza a lehullott csapadék gyors lefolyását, a talaj lehordását, csökkenti az árvízveszélyt.

Az erdő megtöri a szél erejét és kiszűri a levegőből a port. Az erdőben a környező területeknél tisztább a levegő, kevesebb a por, a füstgázok és a káros mikroorganizmus, valamint magasabb a relatív páratartalom.

5. Az erdő, erdősáv csökkenti a zajt.

Zajos ipari és közlekedési létesítmények zaját megfelelő szélességű erdősávval az elviselhető szintre lehet csökkenteni.

6. Az erdő a táj egyik legfontosabb és legnagyobb hatáseleme. Az erdő, erdősáv eltűnése a tájból nemcsak környezeti hatásai miatt kedvezőtlen, de a táj esztétikai megjelenésére is kedvezőtlen hatással van.

7. Az erdőnek a szabadidő eltöltésében óriási szerepe van. Az erdészek ezt felismerték, amikor egyes erdőket közjóléti erdőnek jelölték ki, feltárták és a látogatók fogadására alkalmassá tették.

8. Valamennyi ökoszisztéma közül az erdő élővilága a leggazdagabb. A természetyszerű erdőkben alig zavart az a bonyolult életközösség, amely a gerinctelen és gerinces állatok ezreiből áll.

9. Az erdő a természetvédelem számára különös jelentőségű. Azzá teszi az előzőekben felsorolt sokrétű szerepe.

A Bükki Nemzeti Park, a tájvédelmi körzetek nagy része erdővidékeink legszebb részén van és az itt lévő erdők zöme még őshonos fafajokból álló, természetszerű erdő.

A természetvédelem alatt álló területeken lévő erdők üzemterv szerinti elsődleges rendeltetése lehet:

- természetvédelmi erdő és
- gazdasági, illetve egyéb rendeltetésű erdő.

Természetvédelmi erdők a természetvédelmi területeken, valamint a szigorúan védett területeken lévő erdők.

A természetvédelmi erdő kiterjedése 1980 végén 41 ezer ha, amely a még védelemre tervezett erdővidékekkel 50-55 ezer ha-ra emelkedhet. A természetvédelmi erdőkben szigorubb megkötések vannak a vágáskor a vágásterületek nagysága, a véghasználat és a felújítás módja, valamint az erdőfelújítás fafajai tekintetében.

A természetvédelmi erdők egy része gyenge minőségű, ki-termelésre nem alkalmas, érintetlenül hagyásának gazdasági okai nincsenek.

A védett erdők többi része, mintegy 210 ezer ha. Ezekben a védett területeken is szükséges a még természetszerű erdők fenntartása

A természetvédelmi elvárásokat és az erdőgazdálkodásra háruló feladatokat az erdőgazdasági üzemtervekbe kell be-építeni.

Az erdőgazdasági üzemtervek mellett a természetvédelem számára garanciát jelent ha a MÉM az üzemtervszerű gazdálkodást ~~be~~ tartja és a természetvédelmi előírások be-

tartását is ellenőrzi.

Összegzés:

A természetvédelem elvárásai az erdőterületek csak az erdészeti és természetvédelmi szervek szoros együttműködésével valósíthatók meg. Szerintünk nem lehetnek alapvető vagy lényegi ellentétek.

Célszerű rendszeres egyeztetésekkel elősegíteni egymás céljainak megismerését, a félreértések eloszlátását.

A természetvédelem segít megóvni a védett erdőket a más célú felhasználástól és a károsításoktól.

AZ ERDŐGAZDÁLKODÁS ÉS A TERMÉSZETVÉDELEM ÖSSZEANGOLÁSA
A NYUGAT-DUNÁNTULI TÁJVÉDELMI KÖRZETEK BEN

Dr. Majer Antal

tanszékvezető egyetemi tanár

Erdészeti és Faipari Egyetem

Először a 60-as évek elején, a szentgáli tiszafásban döbbenem rá, hová jutnak természetvédelmi területeink a félreértelmezett védettség esetén, s a kezelés teljes mellőzése folytán. A miklóspálhegyi legszebb tiszafás-bükkösökben a tiszafák mintegy 20 %-a pusztult el, s adott áthatolhatatlan sűrűséget, össze-visszaságot. A 30 éves kezeletlenség, a pusztulás igen lehangoló látványt nyújtott.

Ezzel a nehézséggel másodszor a Szentgyörgy-völgyi száraló erdő kísérleti területünkön, ma tájvédelmi körzetben, találok. A hajdani paraszti váltógazdálkodás és a legeltetés elmaradása miatt pusztul a zalai táj képére igen jellemző, itt kiemelten védett erdeifenyő; a magára hagyott erdőfejlődés erős léptekkel visz ezekben az erdőkben az ellombosodás felé. A rétek is befásodnak, s mindez az igen magas természetvédelmi értékű virágos növények kiszorításához, pusztulásához vezet.

Hajdani tanulmányutjaim során Európa legtöbb őserdejét megnéztem. Ezek látványa sohasem jelentett számomra felemelő, felüldítő érzést, bár a természet erejének ősi megnyilatkozása igen tanulságos, de kedélyhangulatomra a kezeletlen össze-visszaság, a sok földön fekvő, korhadó törzs vagy a lábon álló öreg, beteg fa mindig lehangoló látvány volt.

Kezelni kell tehát természetvédelmi területeinket, különösen tájvédelmi körzeteinket. Az erdőművelés szabályai szerint kezelt erdők nemcsak fatermési, hanem környezet- és természetvédelmi, de esztétikai szempontból is a legkedvezőbbek. Nemcsak a szakembernek, hanem a természetkedvelőnek is szépek és gazdaságilag is kedvezőek a soproni lomb-fenyő egyes erdők, a sárvári gyertyános-tölgyesek, a bakonyi és zalai bükkösök, a Rába-ártéri kocsányos tölgyesek stb. A 12/1971-es Kormányrendelet, amely a természeti értékek oltalmazásáról intézkedik hangoztatja is, hogy a tájvédelmi körzetekben "a táj jellegét nem zavaró gazdasági tevékenység, főleg mező- és erdőgazdálkodás megengedett, sőt tájgondozás szempontjából kívánatos is."

I.

Ez a szemlélet vezetett bennünket, Erdőműveléstani Tanszék oktatóit, amikor a fent említett természetvédelmi területeken kívül a Vértesre, a Hanságra, részben az Őrségre, a mezei Melegmány erdeire és a Soproni hegység tájvédelmi körzetének kialakítására felterjesztést és kezelési utasítást javasoltunk. A kezelési utasítás nemcsak az általános irányelveket rögzítette, hanem erdőrésztletenként megadta az erdőművelési és természetvédelmi tennőket. Ennek alapján erdőrendezőink az üzemtervekbe beépíthették az intézkedéseket.

A különleges természeti és erdészettörténeti adottságai révén, oktatási és kutatási feladatai miatt a Soproni hegység tájvédelmi körzetében jelentkeznek legélesebben az erdőgazdálkodási, a természetvédelmi, sőt itt az üdültetési érdekek ellentétei is. Ezek egyeztetése most folyik, ezért a Soproni hegység erdei kezelésének kérdése és megoldására tett javaslatok - úgy érzem - hűen mutatja a jelen nézet-

azonosítás problémáit. Előny itt az is, hogy a soproni erdők általában ismertek szakembereink előtt.

A Soproni hegység közel 4000 ha erdeje a Soproni Tanulmányi Állami Erdőgazdaság Hegyvidéki Erdészetéhez tartozik. 1977-től Tájvédelmi Körzet. Az erdők a felszabadulás előtt a város tulajdonában álltak és közel 2000 ha-on szolgálták Sopron város lakosságának és vendégeinek felüdülését is. Ezen a parkerdőkön kívül mintegy 700 ha a szigorúan védett és közel 300 ha az Egyetemünk kísérleti bemutató területe. Az 1973-ban készült üzemterv ezt a sokoldalú rendeltetést még alig vehette figyelembe.

A nehézségek a Soproni hegység tájvédelmi körzetének kezelésével kapcsolatban négy fő kérdés köré sarkíthatók.

1. Az erdők fahasználata; a véghasználati fatömeg mértéke.
2. A nevelővágások területe és előhasználati fatömege.
3. Tájképi szempontból meghatározó fafajmegválasztás; a fenyő- és lomelegyes erdők aránya.
4. Erdőfelújítások; természetes és mesterséges erdők létesítésének kérdése.

II/1.

A soproni hegyvidéken 1881-ben indult és a század első évtizedeiben érte el a tefőfokát az állományátalakítás, az áttérés szálerdőre, a fenyvesítés. Ennek a korszerű erdőművelésnek eredményei most jelentkeznek és főleg a véghasználati területének és fatömegének mértékében mutatkoznak az aránytalanságok. Az érvényben lévő 1973-as üzemterv - jelenleg - évi 16 ezer m³-re emelte a hozamot, 1983-tól a tervek szerint

28 ezer, 1993-tól pedig 41 ezer m³ lenne az évi véghasználati fakitermelés.

A Soproni hegység erdei hajdan a város tűzifa ellátását biztosították, csak 10-20 éves vágásfordulóban sarjerdőként hasznosították; szabad erdőnek, régen bárd-erdőnek is hívták. Az egy évszázaddal ezelőtt megindult korszerű erdőgazdálkodás, az állományátalakítás a századforduló első évtizedében érte el a tetőfokát. Oklevelek szerint volt esztendő, amikor egy év alatt 320 katasztrális hold átalakító-erdőfelujtitást végeztek. Emiatt az 5., 6., 7. és 8. korosztályba, azaz a 40-80 éves koru állományokba esik a terület 58 %-a, a szabályos állapotot jelentő 40 % helyett. Hárs József szombathelyi Erdőfelügyelőség igazgatójának összeállított táblázata és grafikonja világosan mutatja a helyzetet /1 - 2. ábra/.

Növeli az éves fakitermelés mennyiségét az is, hogy 1973-ban az üzemtervezés során a vágásérettségi kort csökkentették. A tölgyek és a bükk esetén még sarjeredet esetén is indokolatlan a 80 év. A fenyő esetén is általános a 80 éves vágáskor. Ez azonban a Soproni hegységben a kedvező termőhelyei viszonyok miatt helyenként alacsony. Számos kísérleti területen az állománynövekedés vizsgálatok és a törzselemzések igazolják, hogy a méretes, értékes rönk természetére csak ebben a korban áll rá a faállomány.

Az erdőművelés és a távlati erdőgazdálkodás indokolja, hogy a véghasználat terén is biztosítani kell a tartamosságot. Erdőrészletenként átvizsgáltuk az üzemterv 1., 2. és 3. vágásérettségi csoportjába tartozó erdőrészek besorolását. Tölgyesekben és bükkösökben emeltük a vágásérettségi kort 10-15 évvel, amelyre a 1844/1975 MÉM utasítás is lehetőséget ad: "nem tekinti ugyanis gazdasági korlátozásnak a

véghasználat 10-15 éves eltolását." Eszerint a 2. vágásérettségi csoport erdőrészeleteiben, évente 37 ha-on 18.400 m³ véghasználatra, a 3. vágásérettségi csoportban pedig évente 49,5 ha-on 26.000 m³ véghasználatra kerülhetne sor. A mellékelt grafikon felső mezeje mutatja az üzemterv szerint megállapított, és a vízszintes tengely alatt lévő mező pedig az általunk javasolt véghasználatot /3. ábra/.

II/2.

A Soproni hegyvidéken vitatható a nevelővágások előírása is; a 10 évi előírás fatömegét az Erdőgazdaság 5 év alatt teljesítette, területben azonban erősen elmaradt az előírásoktól. Különösen 50 évnél idősebb fenyvesekben üzembiztonság, erdővédelmi szempontból veszélyes az a gyakorlat, amikor a méretesebb egyedeket termelik ki előhasználat címén. Kísérleti adataink igazolják, hogy a felsőszintű beavatkozások, az u.n. magas gyéritések erősen megbontják fenyveseinket, utat engednek a *Fomes annosus* fertőzésnek, amely a gyökértérségben kör alakban terjed tovább, s csoportos pusztulást idéz elő az állományokban.

A nevelővágások fatömeg előírása összességében tehát helyes, maradhat 5-6 ezer m³ évente, a végrehajtás során azonban az egész erdőrészetet érinteni kell és elegyes erdőkben, valamint tölgy- és egyéb lomberdőkben minőségi válogató gyéritést, fenyves erdőkben pedig alsószintű beavatkozást, alacsony gyéritést alkalmazzunk.

II/3.

A Soproni hegyvidék erdeiről több, mint 200 év óta vannak olyan okmányaink, amelyek igazolják, hogy a hajdani erdők lombfa összetételű állományokból álltak. A 10-20 éves sarjerdő kezelés miatt az erdők 1/3-án a nyír, 1/3-án a gyertyán, 1/3-án pedig kocsánytalan tölgy vékonyrudasok szolgáltatták a város tűzifa ellátását. Csak az u.n. tilos erdőkben tartottak fenn 100 éves korig idős fákat, amelyeket várépítésre, város építésre, makkoltatásra, butorok és hordók készítésére használtak. Fenyő foltokról a régi okmányaink alig tesznek említést; Sárközi /1787/ a Várhely tetejéről, Oderszky /1837/ a Tolvajárokból és a Kövesárokból jelez fenyőt. Ezek is maggal vetett luc- és erdeifenyő rudasok voltak. Még az első üzemtervek sem tüntetnek fel 2 %-nál több fenyőerdőt. Már az I. világháború után - az 1925-ös üzemterv tanúsítja - elérte a fenyvesítés az 50 %-os arányt és ez azóta sem változott lényegesen. /A soproni erdőkben folyó erdőgazdálkodásról, a fafajösszetétel változásáról a 4. és 5. mellékletben tájékozódhatunk!/
1925-ös üzemterv

A Soproni hegyvidék szubatlanti-szubalpin klíma hatás alatt áll és kedvez a magas hegyvidéki, pionír tulajdonsággal rendelkező fenyők tenyésztésének. A Soproni hegység alpesi hangulatával az elmúlt félévszázad alatt a város lakói és a szakemberek is megbarátkoztak. Mindenképpen helyesnek kell tartani ezért a lombfenyő jelenlegi 50-50 %-os mértéket.

II/4.

A lombállományok fenntartása érdekében fokozni kellene vég-használati vágásterületeken a természetes felújítóvágást.

Szinte érthetetlen, hogy a jelenlegi üzemterv 48 ha-os vég-használati vágásterületen miért irt csak 1,9 h-on /5 %/ elő természetes felújítóvágást. A Tanulmányi Állami Erdőgazdaság is 35 %-ra kívánja emelni a fokozatos felújítóvágások arányát, erről több vágásmódosítási kérelem tanuskodik. Ezzel egyet lehet érteni, hiszen a természetes felújítás zavarja legkevésbé a természeti értékek fenntartását, emellett pedig az őshonos lombfajok kellő részarányát is biztosítja.

Változtatni lehet az üzemterv mesterséges felújításu területeinek fajaj javaslatán is, mert a 40 ha-ból 34 ha-on, tehát 86 %-on ir elő fenyőtelepítést, amely rövidesen a lombfák visszaszorításához vezetne.

Az erdőfelújítások alkalmával több olyan lehetőség is van, amely a tarvágásos területek riasztó kopárságát, "puszta vágásainak" sivárságát feloldja. Koncentrált vágások esetén is utak, nyiladékok, hegyoldalak derekain és gerincélein célszerű hagyásfákat, facsoportokat, illetve fasorokat visszahagyni szélálló fafajokból /vörösfenyő, tölgy/. A szakaszos, sávós, kis-tarvágásokat is előnyben kell részesíteni.

III.

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján a problémák megelőzése miatt javasolható, hogy a tervezett tájvédelmi körzetek számát, illetve területét alapos megfontolás után mérsékeljük. Példának a bakonyi természetvédelem kérdésére hivatkozhatok. Nagyon meglepett, amikor 10 évvel ezelőtt olyan bakonyi tájvédelmi körzet kialakításáról beszéltek, amelynek területe 24 ezer ha lenne. Az igény napjainkban is hallható, de ma már 9 ezer ha terület szerepel az elgondolásban. Szerintünk

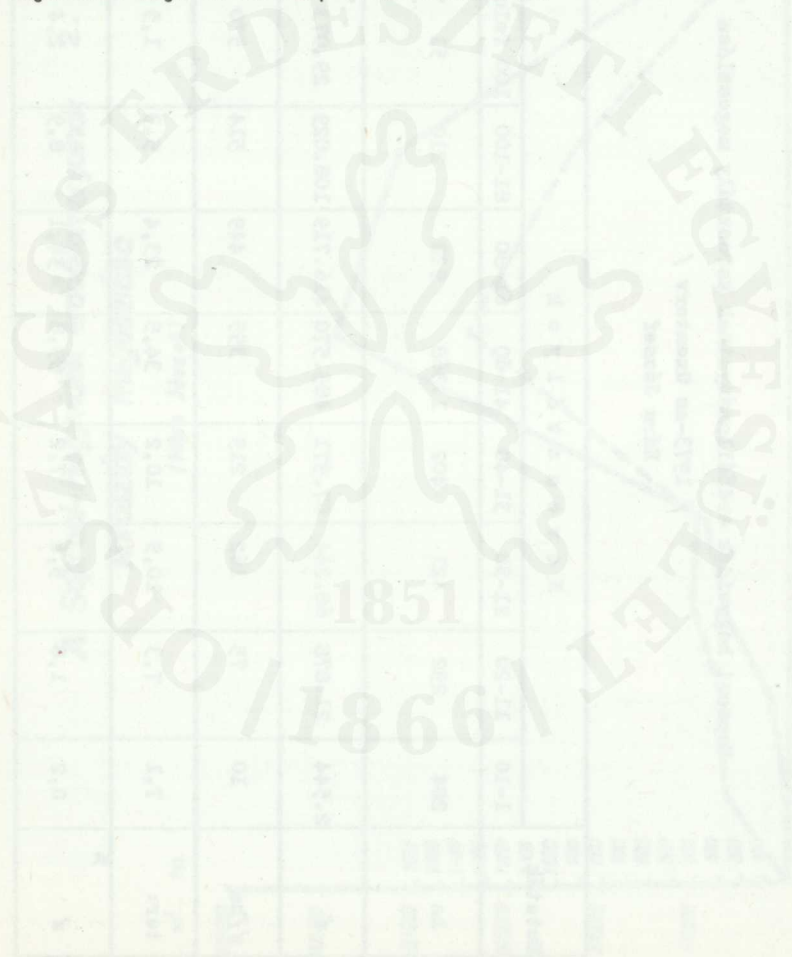
helyesebb olyan természetvédelmi területeket kialakítani, amelyek a jellegzetes bakonyi erdőket óvják. Példának a farkasgyepűi 367 ha bükkös természetvédelmi területre hivatkozhatók. Itt olyan bükkösöket vontunk kísérletbe, egyben génrezervátumba, amelyek a bakonyi bükkösök természetes összetételét tükrözik és emellett nemcsak kezeletlen őserdő, hanem idős kezelt, középkorú és fiatal faállomány is negyed-negyed arányban található; az erdő jövője, a bakonyi bükkös populáció fenntartása tehát kisebb területen is biztosítható.

IV.

Összefoglalásként hangsúlyozzuk: mindannyiunknak meg kell értenünk azt, hogy népgazdaságunknak a fejlődése során a fára, mint nélkülözhetetlen nyersanyagra, szüksége van. Olyan kiváló termőhelyi adottságok mellett, olyan magas és értékes fahozam esetén, mint amilyen a Nyugat-dunántúli tájakon, elsősorban a Soproni hegyvidéken elérhető, a népgazdaság nem mondhat le a faállományok hasznosításáról. Össze kell, és ahogy kutatásaink, tapasztalataink igazolják, össze is lehet hangolni érdeinkben a fatermesztés, a táj, a természet és a környezet védelme érdekeit.

A természet- és tájvédelem nem jelentheti az erdők magára hagyását, hanem az erdő környezetével kölcsönhatásban álló, igen összetett rendszerének, az erdő- és a faállomány fejlődésének, valamint felujulási képességének elmélyült ismeretét kívánja meg. Ezen felül magasfokú tájszépészeti érzéket, a természet értékeinek felismerését és a védelem jelentőségének megértését, tehát a távlati célkitűzésekért áldozatos, fáradtságos, türelmes és igen magasfokú erdőművelési tevékenységet követel.

Nem véletlen, hogy ebben a körzetben több, mint 100 éve született Széchenyi figyelmeztetése, miszerint "... az is kötelessége a magyarnak, hogy felruházza hazáját a növényvilág ékességeivel" - folytatom a mai kor nyelvén: kötelessége napjaink erdész szakembereinek is, hogy öltöztessék gyönyörű tájainkat sajátos és szép erdők köntösébe!

Soproni hegyvidék erdőállományainak korosztály megoszlása

/ 1973-as üzemterv /

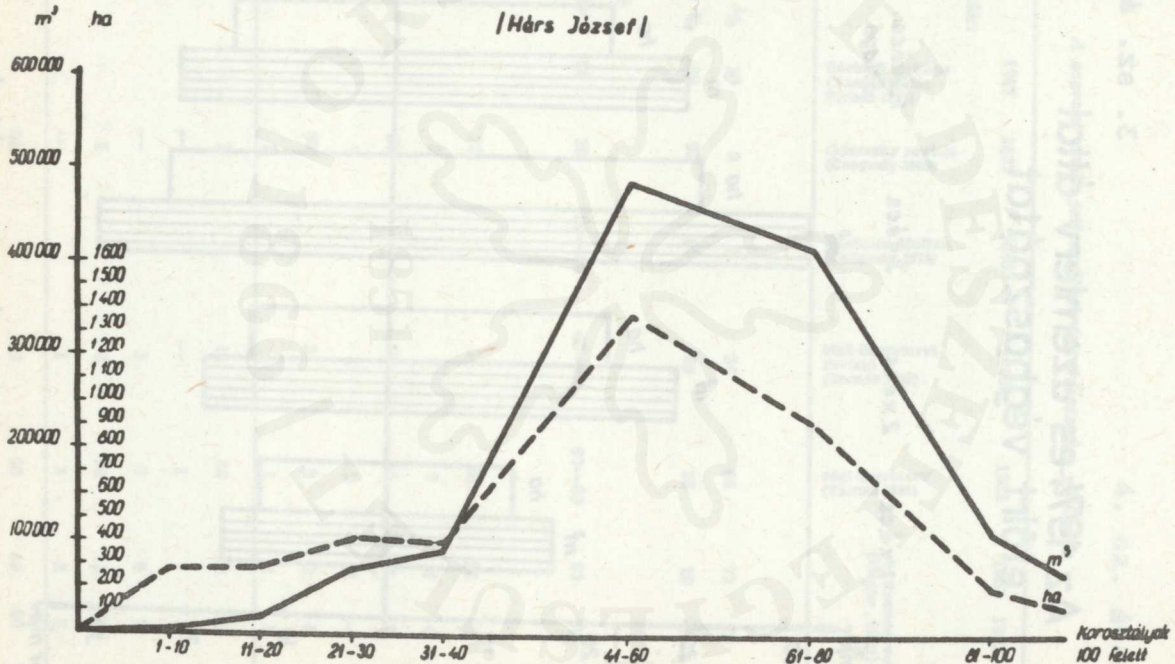
Hárs József

Mutatók	K o r o s z t á l y o k								Megjegyzés
	1-10	11-20	21-30	31-40	41-60	61-80	81-100	100 felett	
ha	284	292	421	402	1.368	928	210	51	3956 ha fa- állománnyal borított te- rület
m ³	2.544	21.878	68.244	87.971	485.570	416.719	108.029	29.073	1.220.028
m ³ /ha	10	75	162	219	355	449	514	570	310 átlag
ter:	7,1	7,3	10,9	10,2	34,5	23,4	5,3	1,3	
m ³ %	0,2	1,8	5,6	7,2	39,8	34,1	8,9	2,4	

A Soproni-Hegyvidék erdőállományainak korosztály megoszlása

2. sz. ábra

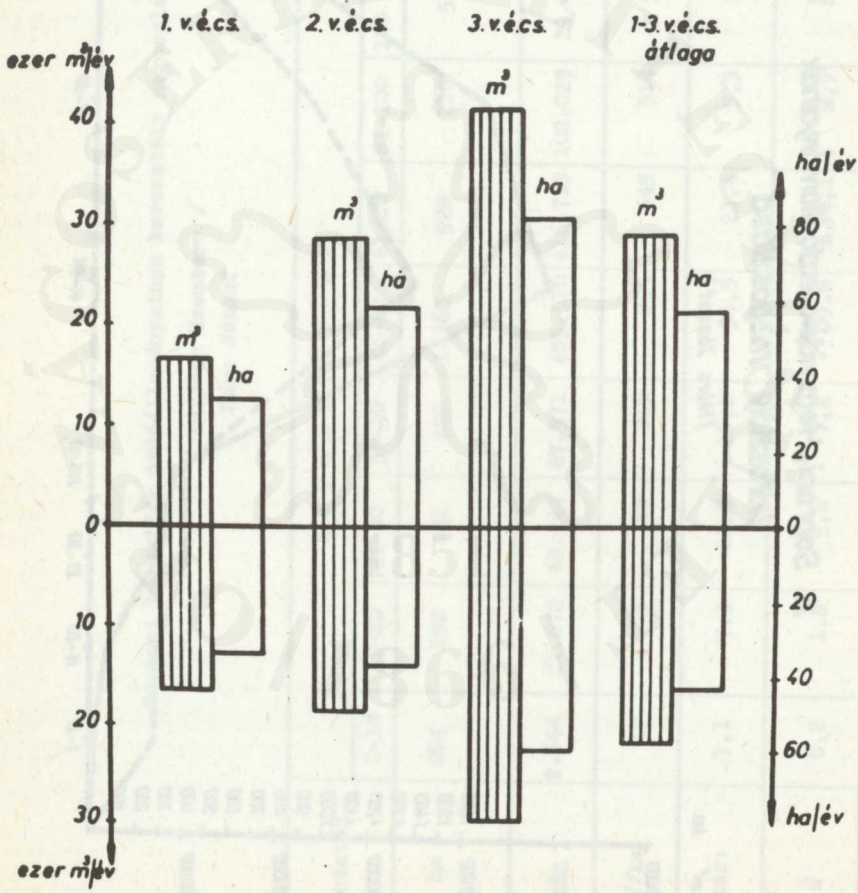
[Hárs József]

3. sz. ábra

Az 1974-es üzemterv által előírt véghasználat

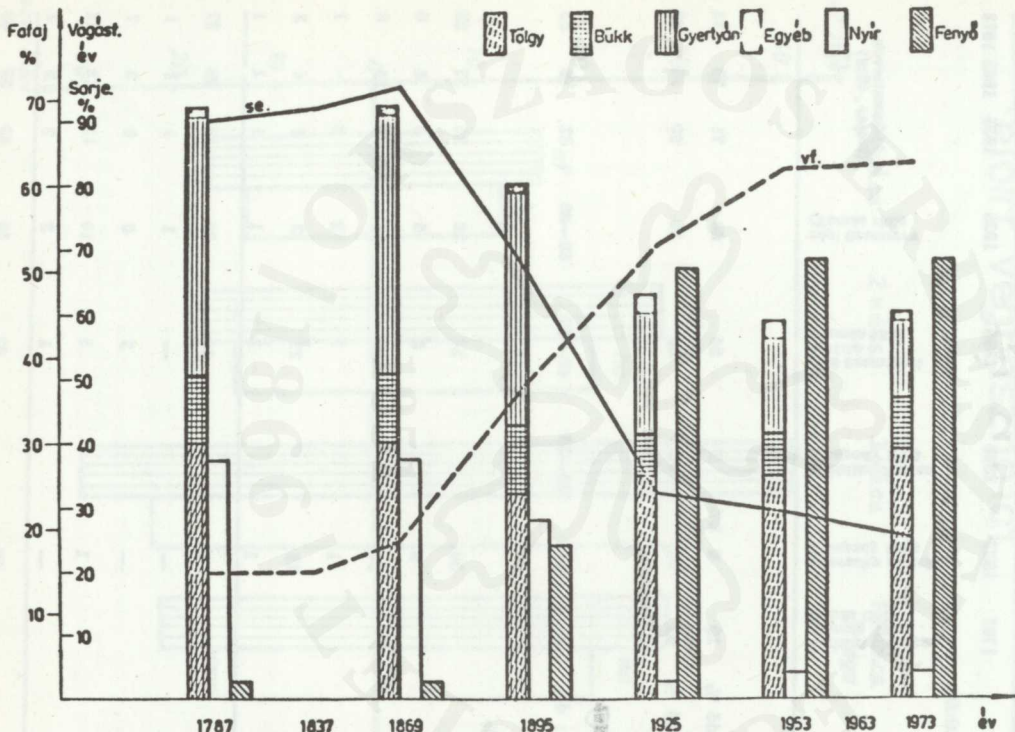

A javasolt véghasználat

4. sz. ábra

A soproni erdők jellemzőinek két évszázados változása

Időpont:	1787	1837	1869	1895	1925	1953	1963	1973
Forrásmunkák:	Sárbóti térképe (Tamás 1833; Fűrész 1837)	Ódorszky revízió (Csapody 1860)	Michlitz-Hollan (Csapody 1872)	első üzemi tervi revízió (Tamás 1895)	régi üzemi tervi (Tamás 1925)	új üzemi tervek (Major, 1978)		
Erdőalak:								
szálerdő %	10	8	5	34	68	71	73	75
sarjerdő %	90	92	95	66	32	29	27	25
Vágásforduló								
átlaga: év	20	20	20—30	40—60	60—80	82	79	83
Fajajok: %								
T		30		24	26	26	27	29
B		8		8	5	6	6	6
Gy		30		27	14	11	12	9
EK		1		1	2	2	—	1
Nyl		28		21	2	3	4	3
E		1		1	1	1	1	1
Lf		1		11	30	26	26	27
Jf		—		—	1	1	1	1
Vf		—		3	6	9	8	7
Ef		1		3	10	13	13	14
Ff		—		1	3	2	2	2
lomb		98		82	50	49	50	49
fenyő		2		18	50	51	50	51

5. sz. ábra

Forrásmunkák: Sárközi térképe [in Tamás (1955) Fűrész (1957)]; Oderszky revízió [in Csapody (1966)]; Michlitz-Holln (1876) [in Csapody (1972)]; Első üzemtervi revízió [in Tamás (1955)]; Régi üzemterv [in Tamás (1955)]; Új üzemtervek. [in Major (1975)]

NEMZETI PARK, MINT AZ ERDÉSZETI KÖRNYEZETVÉDELEM
MINTATERÜLETE

Dr. Tóth Károly
igazgató

Kiskunsági Nemzeti Park

Mindenekelőtt szeretném leszögezni, hogy a magyar természet-
védelmi szervezet, így három nemzeti parkunk is azokat az
erdőket védi ma, amelyeket tiszteletre méltó erdész elődeink
az elmúlt évtizedek során gondos és céltudatos kezeléssel
számunkra fenntartottak.
Ezért köszönet illeti őket.

Nemzeti parkok jogi státusa, feladatuk

A korábbi és a jelenleg érvényben lévő Erdőtörvény általános
természetvédelmi szabályozásain, valamint a Természetvédelmi
és Környezetvédelmi törvények konkrét és részletes előírásain
kívül nemzeti parkok esetében bizonyos nemzetközi követelmé-
nyeknek is eleget kell tenni a védett erdők kezelését ille-
tően. /IUCN - Nemzetközi Természetvédelmi Unió 1969 évi
Uj-Delhiben elfogadott ajánlásai./

Ezek közül kiemelkedő jelentősége van az illető nemzeti park-
ban található természetes /eredeti/ növénytakasulásoknak
- így a természetes erdőtipusoknak - hosszú távú védelmét és
fenntartását, a hazai és nemzetközi tudományos kutatómunka,
az oktatás szolgálatába állítását célzó kívánalmaknak.
Ezen nemzetközi előírásoknak hazai nemzeti parkjainknak is
feltétel nélkül meg kell felelniük, mivel ez az elismerés
egyik kritériuma.

A magyar természetvédelmi jogszabályokban megalapozott és a nemzetközi követelményeket is kielégítő előírásokat és kezelési irányelveket a 3 nemzeti parkunk alapítási határozatai /OTVH elnöki utasítások a Hortobágyi, a Kiskunsági és a Büki nemzeti parkokról a Tanácsok Közlönyében/, szakszerűen és részletesen leírva tartalmazzák. Sajnos azonban az erdők-re vonatkozó irányelveket a két főhatóság /MÉM - OKTH/ nem egyeztetette és a Kezelési Szabályzat a mai napig sem került kiadásra. A viták nagy része ennek hiányából és az eltérő értelmezésből ered.

Területi adatok

Az erdők fenntartásának, védelmének, illetve kezelésének kérdései nemzeti parkjainkon belül nem azonos sullyal jelentkeznek. Ez a különbség elsősorban az egyes nemzeti parkok természeti értékeinek különbözőségéből adódik. A különbség érzékeltetésének egyik bizonyítható módja a művelési ágak megoszlása, amely a következő:

Nemzeti park	Területe /ha/ %	M ü v e l é s i á g a k							Erdő Kivett
		Szántó	Rét	Szőlő kert	Legelő	Nádas			
HNP	52.000 ha	2200	1000	-	38.200	800	800	9.000	
	%	4	2	-	73	2	2	17	
KNP	30.628 ha	4909	2673	222	10.958	782	4.575	6.509	
	%	15	10	1	36	2	15	21	
BNP	38.775 ha	142	348	5	764		36.798	718	
	%		-	-	-		96	2	
3 NP	össz.: 121.403 ha	7251	4021	227	49.922	1.582	421 73	16.227	
	%	6	3	1	41	1	35	13	

Az előzőekből következik, hogy az erdőkre kiterjedő természetvédelem eredményessége meghatározó a Büki Nemzeti Park sorsára és jövőjére, kisebb mértékben a Kiskunsági Nemzeti Parkra és szinte elhanyagolható mértékben a Hortobágyi Nemzeti Parkra.

Nemzeti Parkjaink fennállásának eddigi rövid időszakában az erdőgazdálkodás és a természetvédelem kérdései is az erdő sulyának megfelelően kerültek napirendre.

Figyelembe véve a természetvédelmi kezelés sajátos magyar módját, nevezetesen az érintett földterületek nemzeti parki kezelésbevételének elmulasztását - amelyre nincs másik példa a nemzetközi gyakorlatban - vagyis a gazdasági hasznosításuk tovább folytatását, szinte törvényszerűen bekövetkezett az erdők esetében is bizonyos érdekek ellentmondása, "kiéleztődése".

Jogi tulszabályozás

Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy ezek az ellentmondások látészólagosak, semmiképpen sem antagonisztikusak és az érintett felek kölcsönös jóindulatával az egész társadalom érdekeit szolgálva feloldhatók.

A nehézségeket egyedül abban látom, hogy - hasonlóan gazdasági életünk egyéb területeihez - ez a kérdés is tulszabályozott. Az erdőkre irányuló jogszabályaink tömege írja elő - legtöbbször egymással ellentétesen, - hogy mit és hogyan kell velük csinálnunk.

Ezért aztán nem csoda, hogy mindenki a maga munkahelyén a szűkebb csoport vagy ágazati érdekek érvényesítése céljából - kihasználva a jogi tulszabályozás lehetőségeit - sajátos módon alkalmazza azokat és ezáltal akaratlanul is össztársadalmi érdekeket sértve meg.

Erdők esetében - biológiai törvényekről lévén szó - a hely-

telen emberi beavatkozásoknak visszafordíthatatlan /irreverzibilis/ következményei lehetnek.

Környezetvédelmi mintaterületek

Mivel a nemzeti parkok a hazai és nemzetközi természetvédelemnek egyaránt legmagasabb rangú kategóriái és 3 nemzeti parkunk együttes területe /121.403 ha/ is csak 29 %-a az összes természetvédelem alatt álló területnek /430.000 ha/, hazánkban jogos az a társadalmi igény, hogy legalább ezek környezetvédelmi mintaterületek legyenek. Tovább közelítve az erdőhöz: az ország 1,7 millió ha kiterjedésű erdőterületéből a nemzeti parkjaink kerekén 42.000 ha erdőterülete 2,5 %-os arányt képvisel, így a környezetvédelmi mintaterület igény a védett erdők esetében semmiképpen sem túlzott óhaj részünkről.

Mi indokolja a nemzeti parki erdők környezetvédelmi mintaterület jellegének biztosítását és mit értünk ezalatt?

A nemzeti parkokban - különösen azok szigorúan védett területein - a teljes ökológiai egységet védjük /tehát: a kőzetet, talajt, vizeket, élővilágot, tájképet, mikroklímát stb./. Erre lehetőséget nyújt a nemzeti parkok viszonylag nagyobb területi kiterjedése is.

Rangsorolási igény nélkül ugyan, de kijelenthetjük, hogy az ökoszisztémában meghatározó szerepük van az erdei biotópoknak, mivel a védelem szempontjából kitüntetett környezeti rendszerek.

Védett erdők osztályozása

Nemzeti parkjaink erdői három nagy kategóriába sorolhatók:

1. Természeteshez közelálló erdőtársulások /az évszázados

antropogén hatások miatt ősi, természetes állapotokat házáink területén már nemigen találunk/.

2. Módosított /egykor természetes/ erdőtársulások.

3. Mesterséges /kultur/ erdők.

Megállapíthatjuk, hogy természetvédelmi szempontból az első két kategóriának van nagyobb jelentősége, míg a harmadiknak általános környezetvédelmi /viz és talajvédelmi/ és tájképi fontossága nagyobb.

ad 1-2. A Kiskunsági Nemzeti Park esetében a természeteshez közeálló és módosított erdőtársulások közül kiemelkedő természetvédelmi értéket képeznek a

- éger lápérdők /Alpár/,
- kőrises-égerláp erdők /Izsák, Bugac-turjános/
- tölgy-kőrisszil ligeterdők /ártéri és lápi termőhelyeken Tőserdőben, Izsákon/,
- pusztai és gyöngyvirágos tölgyesek maradványai /Tőserdő, Bugac/,
- borókás nyárasok /Bugac, Bócsa, Orgovány/,
- fűz ligeterdők maradványai /Tőserdő/.

Mindezek többségének erdőgazdasági /fagazdasági/ értéke jelentéktelen /ipari fa termelésére alkalmatlan, gazdaságtalan erdők/, viszont botanikai, dendrológiai jelentőségük kiemelkedő.

Ezért ezek a típusok képezik a természetvédelem elsődleges tárgyát, mint természetes génrezervációk.

Erdők esetében az ott fellelhető teljes génanyag megőrzését értjük, tehát a mikro- és makroflóra és fauna minden populációját, amelyek szerepet játszanak az erdő ökoszisztéma működésében. Ilyen komplex feladat megoldása csak erdőben

lehetőséges, ezért az ilyen állományok megőrzése és fenntartása elsősorban tudományos érdeket szolgál.

Ez az érdek azonban nemcsak egyoldalú természetvédelmi érdek, hiszen a jövő gazdasági állományait biztosító és kiváló genetikai /termőhelyálló/ tulajdonságokat hordozó szaporítóanyag a génrezervátummal azonos magtermő állományokból /vagy fákrol/ kerülnek ki. Ezek fenntartása tehát közös érdek, védelmük együttes feladatunk az erdőgazdákkal.

Ezért az ilyen és hasonló fontosságú, természeteshez közelálló erdők esetében engednünk kell a természet regulációs folyamatainak az érvényesülését és kerülnünk kell a mesterséges /drasztikus/ gazdálkodási beavatkozásokat.

Az ilyen esetekben szükségessé váló erdőfelújítások során előtérbe kerülnek a természetkimélő /klasszikus/ felújítási módok /mint a: fokozatos felújító vágás, természetes magvetés és sarjztatás stb. termőhelytől függően/.

ad 3. A KNP-ben található mesterséges /kultur/ erdők többségükben környezetvédelmi rendeltetésű fekete és erdei fenyvesek, nyárasok, akácok stb., melyeknek kis hányada "muzeális" értéket képez, mint a "hőskorban" megkezdett Alföld-fásítás még élő emlékei. Ilyen címen helyük és szerepük van a nemzeti parkban, de ilyen címen tisztelik és védik azokat az erdészek is.

Bizonyos génrezervációs feladatot ezek az állományok is betölthetnek, különösen egyes kiemelkedő értékű fajok, cserjék vagy lágyszárú /ritka/ növényfajok élőhelyének fenntartása érdekében.

Természetkimélő gazdálkodás

A kulturerdők kezelését /véghasználatát, felújítását, stb./ az erdőrendezési és erdőgazdálkodó szervekkel

egyeztetett, a nemzeti parkra kidolgozott Kezelési Szabályzat előírásai szerint kell folytatni, amely csak bizonyos térbeli, időbeli vagy technológiai módszerek alkalmazásában tér el a gazdasági erdők kezelésétől. Ilyen különleges eljárások lehetnek pl.:

- A lehetőségekhez mérten célszerű az állomány biológiai vágásérettségi korát megközelíteni és a vágásfordulókat ennek figyelembevételével megtervezni.
- Véghasználtnál - tarvágás esetében, alföldön vagy sík terepen - az egyszerre levágott erdőtest 10 ha-t nem haladhat meg, lejtős terepen pedig az 5 ha-t. A tarvágások területei öt éven belül nem kerülhetnek közvetlenül egymás mellé.
- Törekedni kell a termőhelyálló, őshonos fafajok alkalmazására, egyes lomberdők és lombelegyes fenyevesek létesítésére /ez szintén közös érdek!/. Termőhelytől és fafajtól függően alkalmazni kell a természetes felújítási módokat /gazdaságossági szempont is!/.
- Tarvágás után kerülni kell a gépi tuskózást, az eredeti terepalakulatok megváltoztatását, vegyszerek alkalmazását.
- Egyes védett állatfajok /pl. ragadozó madarak/ élőhelyeinek védelme érdekében /költési időben/ kisebb erdőfoltok vagy egyes fák kimélése és állvahagyása esetenkénti kivánság formájában is előfordulhat, melynek indokoltságát erdészeknek nem szükséges bizonyítani.

Közös szabályozás

A nemzeti parkjainkban előforduló, mindhárom típusu erdők esetében az alapvető szabályozási módok a következők lehetnek:

- Mindenekelőtt a természetvédelmi, kutatási és gazdálkodó szakemberekkel együtt ki kell jelölni a szigorúan védett, a kutatási célokat szolgáló, a génrezervációs stb. funkciót betöltő erdőket, amelyeket "védelmi rendeltetésű" erdőként kell üzemtervezni.
- El kell készíteni a védett erdők "Kezelési Szabályzatát," amelyben hosszú távra ki kell dolgozni a különböző funkciókat szolgáló erdőtestek kezelési módját /OKTH-MÉM közös feladat/. Célszerű ehhez igazodva módosítani a fagazdaságokat érintő közigazdasági szabályzókat is.
- A nemzeti parki alapító határozatokban és a fent jelzett Kezelési Szabályzatban leírt elvek végrehajtása érdekében minden különleges kezelési módot meg kell terveztetni az erdőgazdasági üzemtervekben /erre az Erdőrendezési Utasítás lehetőségét biztosít/.
- Ki kell dolgozni egy természetkimélő erdőfelújítási technológiát.
- Gondoskodni kell az erdőgazdasági üzemtervek előírásainak betartásáról, az erdőfelügyelet szigorításáról. Az üzemtervi előírásoktól eltérő használatra csak a nemzeti park igazgatóságok előzetes egyetértésével adjon engedélyt az Erdőfelügyelőség.

- Az erdőgazdálkodó szervek indokolt és bizonyítható anyagi veszteségeit - előzetes kölcsönös megállapodás alapján - biztosítani kell a központi környezetvédelmi alapról.

UNESCO Bioszféra Rezervátumok

Külön ki kell térni a nemzeti parkjainkat is érintő, a nemzetközi tudományos érdekeket szolgáló elkötelezettségeinkre. Az ENSZ UNESCO Szervezete éppen 10 évvel ezelőtt /1971/ hirdette meg az "Ember és Bioszféra" c. MAB-programját, mely az egész Földre kiterjedő tudományos kutatások elindításával járt. Ennek keretében létrehozták a Föld Bioszféra Rezervátumainak hálózatát /idáig 180 db/, ami hazánkat is érintette. Az UNESCO főigazgatója 1979-ben négy Bioszféra Rezervátumot jelölt ki hazánkban /Hortobágyi Nemzeti Park, Kiskunsági Nemzeti Park, Aggteleki Tájvédelmi Körzet, Fertőtó-tavi Tájvédelmi Körzet/, összesen 105.884 ha nagyságban.

Két alföldi nemzeti parkunk esetében tehát az erdőket illetően nemzetközi kötelezettségeink is vannak, amelyek hosszú-távú tudományos kutatások folytatásából és oktatási tevékenységből állnak. A Hortobágyi Nemzeti Park és a Kiskunsági Nemzeti Park erdőterületei együttesen is csak 5.380 ha-t tesznek ki, melynek cca. 50 %-a igényel teljes érintetlenséget. Ezek kezelési irányelveit az UNESCO nemzetközi előírásai alapján készítettük el, amit - hazánk UNESCO tagállam lévén - feltétlenül tiszteletben kell tartanunk. A bennük folyó kutatásokat a MTA Ember és Bioszféra Magyar Nemzeti Bizottsága koordinálja.

Éppen az esetlegesen később is kialakulható érdekellentétek megelőzése érdekében folyamatban van a bioszféra rezervátumok "magterületeinek" és egyéb szigorúan védett nemzeti parki területeknek saját kezelésbe vétele.

Ezeknél nyilvánvalóan előtérbe kerül a védelmi, kutatási funkció és háttérbe szorul a fagazdasági hasznosítás.

Biztosítható a jó együttműködés

Itt kell megemlítenem, hogy nemzeti parkunk 6 éves fennállása alatt nem jöttek létre ellentétek közöttünk és az erdőgazdálkodó szervek között, a védett erdők kezelését illetően. Közös célkitűzéseink megvalósításában egyik legjobb partnerünk a Kiskunsági Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság, melynek lelkes és természetszerető szakemberei már a nemzeti park létrehozását megelőző időkben, de jelenleg is, kiemelkedő környezet- és természetvédelmi munkát végeznek.

Meggyőződésem, hogy a jó együttműködés a nagyobb erdőterülettel rendelkező nemzeti parkunknál is biztosítható.

Törekednünk kell a rövid távu, nyereségcentrikus szemlélet helyett a hosszú távu, biológiai összefüggéseken alapuló erdőgazdálkodás folytatására, amely képes kielégíteni a vállalati és természetvédelmi érdeket egyaránt.

A VIZ ÉS AZ ERDŐ KÖLCSÖNHATÁSÁNAK JELENTŐSÉGE

Dr.Papp Ferenc

főosztályvezető

Országos Vizügyi Hivatal

A témafeltáró előadások: "Az erdő szerepe a környezet- és természetvédelemben" /Dr.Gonda György/, "A környezet- és természetvédelem érvényesítése az erdőgazdálkodásban" /Dr.Király Ernő/, valamint Mészöly Győző szakosztályvezető felkérésének azon mondata, hogy "A tájvédelem kérdése egyébként az egész rendezvény meghatározó szempontja és az egyes korreferátumokat összefogó közös alapgondolata" meghatározta korreferátumom tartalmát. Hiszen a táj, a természet, a vízgyűjtő, a környezet összefonódott rokonfogalmak, sokrétűen kapcsolódnak egymáshoz, bonyolult kölcsönhatásaival döntően befolyásolják, formálják az adott térség életközösségét, ökoszisztémáját.

A kölcsönhatás szempontjából a természeti elemek közül kiemelkedő jelentőségű a víz, amely mint a táj vére, egyrésztől integrálja a környezeti ártalmakat, másrésztől a víz mennyiségét és minőségét éppen a vízgyűjtő domborzata, növényzete, talajának állapota befolyásolják leginkább. Ezért a vízgazdálkodás, az erdőgazdálkodás, a természetvédelem, a tájfejlesztés kapcsolatainak, kölcsönhatásainak megismerése mind nagyobb jelentőségű.

A természeti környezet általános minőségének romlása már ma is sürgeti a környezet- és természet védelme, a tájvédelem

és tájépités bonyolult tevékenységének együttes, összehangolt fejlesztését amelyben az erdő- és vízgazdálkodás meghatározó.

Egybeesik ez az időszak azzal is, amikor a vízgazdálkodás mind több és jelentősebb műszaki munkákkal kényszerül beavatkozni élővizeink rendezésébe, amelyek lényegesen megváltoztatják egy-egy folyószakasz jellegét, valamint a hozzátartozó gazdasági környezet vízháztartási viszonyait, környezeti értékeit. Példaként említhetem a Velencei tó rekonstrukcióját, a Kiskörei folyami tározót, a Kis-Balaton vízvédelmi rendszerét, Gabcikovo-Nagymaros vizlépcsőrendszer Dunakiliti tározóját, a Debreceni Erdőpusztai terület /Kati-ér/ vízgazdálkodási fejlesztését stb. Az ilyen nagyméretű, térségeket érintő beavatkozásoknál, fejlesztéseknél már elengedhetetlen a műszaki és ökológiai szemléletnek olyan ötvözése, amikor a vízügyi műszaki céllal egyenranguként érvényesülnek a környezeti-, természeti és tájfejlesztési célok.

A nagy vízügyi munkák hatására hullámtéri rét, erdő és szántóföldi ökoszisztémák vízi élettérre alakulnak át, amely folyamat csak együttes vízgazdálkodási, erdészeti és ökológiai szemlélettel szabályozható. A felsorolt létesítmények tájba illesztése és tájformáló hatásuknak kifejlesztése gazdasági, rekreációs és tájéskészítési célokat együttesen csak akkor szolgálják, ha erdészeti, vízgazdálkodási és tájfejlesztési ismeretek együttes szemléletével és gyakorlatával kerülnek megvalósításra.

Az erdők szerepe a vízgazdálkodásban

A vízgazdálkodás céljainak megvalósításában az erdőgazdálkodásnak sok tekintetben meghatározó szerepe van. Ez a meghatározó szerep abból a szoros kapcsolatból és egymásra

utaltságból ered, amely egyrészt az erdőnek a vízjárásra való kedvező hatásából, másrészt a víznek az erdőtelepítésre, erdőgazdálkodásra való hatásából származik.

A víz és az erdő kedvező kölcsönhatását a vízgazdálkodás és erdőgazdálkodás művelői, megvalósítói már régen felismerték és igyekeztek egymást támogatni. Igen nagy jelentőségűnek tartom az "erdészek" és a "vizesek" között az utóbbi évtizedekben kialakult eredményes együttműködést, amelynek keretében arra törekednek, hogy a termőföld és a víz, mint természeti erőforrások, valamint az erdőkincs a társadalmi és gazdasági érdekeknek megfelelően a legkedvezőbbben hasznosuljanak és ugyanakkor segítsék az emberi környezetvédelem nagy ügyét.

A vízgazdálkodás és erdőgazdálkodás jellegénél fogva természet átalakító, környezetformáló tevékenység is. A mai magasabb gazdasági és társadalmi igényeknek megfelelő feladatok csak a vízügyi szolgálat, az erdészet és a környezetvédelem koordinált munkájával oldhatók meg. Ezeknek a feladatoknak feltárása, az erdőkincs, a termőtalaj, a víz megvédelem, a környezeti károk megszüntetése, a vízügyi és az erdészeti ágazat közös érdeke.

Az erdőnek a vízlefolyást késleltető hatása közimsert. A fák, az aljnövényzet, a gyökerekkel fellazított erdőtalaj a csapadék visszatartásával csökkenti a vízjárási szélsőségeket. Az erdőtlen vidékekhez képest az eróziós hordalék mennyisége jelentősen csökken. Az altalaj szűrőhatása következtében a felszíni, de különösen a felszín alatti vizek sokkal kevésbé szennyezettek, mint a mezőgazdasági művelésű területeken.

A célszerűen kezelt erdő a legkitűnőbb eszköze annak, hogy

a csapadékvíz a vízgyűjtőn természetes módon, de mégis sabályozottan visszatartható legyen.

A tárolt és lefolyásában késleltetett víz kedvező hatása a vizgazdálkodás minden összetevőjére sokoldalúan kihat azzal, hogy:

- csökkenti az ár- és belvizekárokat.

Az árvizek magassága az utóbbi évtizedekben jelentősen emelkedett, a mind értékesebb árterületeket csak az árvízvédelmi töltések állandó magasításával lehetett megvédeni. A jövőben fokozottabban kell előtérbe helyezni az erdők árhullám-mérséklő hatását. A hullámtéri erdők a szél és hullámverés erejének mérséklésével védik az árvízvédelmi töltéseket. Az árvízvédekezéshez fontos rőzse és karók anyagát is szolgáltatják.

A rossz vizgazdálkodású alföldi területeken pedig a nagyobb mértékű fásítás csökkentené a termőföldek tavaszi vízborításának mértékét. Az erdő növeli a termőtalaj vízbefogadó képességét, a beszivárgást, ezenkívül a transzpiráció útján jelentős vízmennyiség eltávolításra is képes, ezért alkalmas vízenyős magas talajvízállású területek víz háztartásának javítására.

- Védi folyóinkat, tavainkat a szennyeződéstől.

A folyók, tavak partján telepített erdősávok nemcsak késleltetik, de szűrőhatásukkal részben vissza is tartják a környező mezőgazdaságilag művelt vízgyűjtőről származó kemikáliákat, a csapadékvízzel lefolyó műtrágyát is. Az erdő jelentős mértékben kiszűri a radioaktív anyagokat is.

- Segíti a felszín alatti vizek utánpótlását.

A hasznosítható felszín alatti vizek utánpótlása jórésben a hegy- és dombvidékről származik. A beszivárgás

mennyiségét jelentősen növelik a vízgyűjtők erdői.

- Rekreációs feltételeket teremt.

Az erdő és a víz kölcsönhatásából eredő táj és természeti értékek a rekreáció legfontosabb alapjai. Az összehangolt erdő- és vízgazdálkodás ennek hatásos eszköze, egyben a környezetvédelemnek fontos tényezője.

- Mikro- és mezoklimát javít.

A nyári melegben a fák sok nedvességet párologtatnak el. A párolgási hő lehűti a levegőt, ezért az erdőben néhány fokkal hűvösebb van. Van olyan tapasztalat is, hogy az erdőszített területen 5-10 %-kal több a csapadék, viszont 1-3 °C-kal csökken az évi átlagos hőmérséklet. A fásítás, a településkörnyéki erdők és vízfelületek együttes klimatikus hatása - különösen az Alföldön jelentős - a dolgozók egészségének és közérzetük fenntartása vonatkozásában.

- Az erdő összességében tehát javítja a vízháztartási viszonyokat.

Az erdő és a vízgazdálkodás gazdasági és közcélú összehangolt hatása összességében - kölcsönösen fokozva egymás hatását - képes a legkedvezőbbben befolyásolni a termőhelyi környezet vízháztartását.

Erdő- és vízgazdálkodás együttes hatása a vízháztartásra.

Erdők, hegyek, tavak /vízfelületek/ és egyéb természeti képződmények olyan értékek, amelyek jó levegőjükkel, üde vízzel, nyugalmmal, táji szépségükkel felfrissítik /regenerálják/ az embert, munkájához új erőt adnak. A termé-

szeti környezet fejlesztése tehát szoros összefüggésben van a megelőző egészségvédelemmel és jól szolgálja a társadalmi és egyéni érdekeket. Az erdő- és vízgazdálkodás olyan tájformálás, amely magában foglalja a környezeti elemek megőrzését, tartósítását, egyben a természeti és táji értékek növelését. Az összehangolt erdő- és vízgazdálkodás ennek hatásos eszköze, mert mindkét környezetgazdagító tényező /erdő és víz/ fokozza egymás közjóléti hatását is.

Tájrendezésnél az erdő és víz leglényegesebb együttes hatásának a vízháztartásban betöltő szerepét tekinthetjük. Az egyre tökéletesebb mérési és megfigyelési módszerek segítségével az erdő- és a vízháztartás kölcsönhatásáról szerzett ismeretek szerint az erdő éghajlatában kiegyenlített a léghőmérséklet, kevesebb a fagyos napok száma, magasabb a lég- és talajnedvesség, mérsékelt a szél erősség, ezzel csökken a párolgás, fokozott a harmatképződés, kedvezőbb a relatív páratartalom és összességében kiegyenlített a biológiai egyensúly. Megállapítható, hogy az erdő hatása önmagában is kedvezően hat a természeti környezetre, a tájra. Ezt a hatást fokozza, ha az erdőben vízfolyások, vízfelületek, tavak, tározók is vannak.

Még vitatott az erdőnek a csapadékképződésre és a csapadék mennyiségre gyakorolt hatása, azt azonban határozottan állítják és tapasztalatok alapján magam is vallom, hogy a csapadék több az erdőségekben, mint az erdőtlen területen. Bizonyított az is, hogy csökken ez a hatás, ha egyidőben nagyarányú lecsapolást végzünk és jelentősen csökkentjük az erdőterületet. Ezt a tapasztalatot Debrecen térségében bekövetkezett klíma változás is alátámasztja.

Debrecen klimatikus változása egy térségre vonatkoztatott, de olyanra, ahol a változást az erdő- és vízgazdálkodásba

történő együttes beavatkozás okozta. A példa erősíti azon szerzők véleményét, akik határozottan állítják, hogy a csapadék évi átlagos összege 5-10 %-kal több az erdősült területen, mert Debrecen térségében is ilyen arányban csökkent a csapadékosság az erdőirtás és lecsapolás hatására. Meg erősíti azt a véleményt is, hogy az erdő összességében növeli a hidrológiai hatékonyságot és célirányos vízgazdálkodással fontos szerepet játszik a népgazdaság vízmérlegében. Egyértelmű tehát, hogy jobban ki kellene használni az erdő- és vízgazdálkodás összehangoltabb fejlesztését hazánkban, ahol a hazai természetes felszíni kisvizhozam csak annyi, mint az évi frissvíz felhasználás.

Erdő- és vízgazdálkodás együttes hatása a pihenési és üdülési táj fejlesztésében.

A víz- és erdőgazdálkodás, környezetvédelem, környezetfejlesztés, tájvédelem, tájformálás az ember életterét átfogó olyan összetett tevékenység, amely alapjaiban változtatja meg életkörülményeinket; a pihenés és üdülés feltételeit teremti meg még ott is, ahol korábban az élet alapvető feltételei is kedvezőtlenek voltak.

A pihenő- és üdülőhelyek ma már olyan igények, amelyek egyaránt szolgálják a szabadidő hasznos eltöltését és a megelőző egészségvédelmet, mert korunk felgyorsult életritmusából adódó túlterheltség miatt nőtt az "elhasználódási betegség", ebből adódóan a "korán rokkantak" száma. Ezen a bajon segíteni úgy tudunk, hogy az emberek számára mozgáshetőséget teremtünk olyan természeti környezetben, ahol mentesek az urbanizációval járó terheléstől, a lakótelepek nyári sivatagi hőmérsékletétől, száraz-poros levegőjétől, zajártalmától. Olyan munka- és pihenőhelyeket kell teremtenünk, ahol az emberek életritmusukat egészségi állapo-

tuknak megfelelően ésszerűen változtathatják.

A vízfelületekkel tarkított jóléti erdőkkel olyan természeti környezetet teremthetünk, amely a korábban említett vizgazdálkodási és erdőgazdálkodási értéken túl a pihenés és felüdülés számára az erdő zöldjével, csendjével, nyugalomával, hangulatával sajátos szépségével - a hétvégek és szabadidő ésszerű eltöltésével - hozzájárul az emberi teljesítőképesség fenntartásához és fokozódásához, a megelőző egészségvédelemhez. E szerényebb pihenőhelyek egyben részei lehetnek az ország tájformálásának és közvetve növeli természeti kincsünket, hiszen egy ország legértékesebb kincse lakosainak közérzete, egészsége és teljesítőképessége megtartásáért, megújításáért tett orvosi fáradozások találkoznak a tágabbértelmű természeti környezetvédelem, a tájfejlesztés és környezetfejlesztés célkitűzéseivel.

A jóléti erdőkben létesített jóléti vízfelületek növelik a vizek közcélú hasznosulását is és vonzásukkal csökkentik a zsufolt üdülőterületek tulterheltségét. Szép példái az ilyen közös erdészeti és vízügyi tevékenységnek a Debreceni Erdőspuszta, a Szálkai tározó, a Pécsi Malomvölgyi és Orfői tározók, a Nagykállói Harangodi tározó, a Paksi Medgyespusztai tározó, a Sárvári-tó, a Nagykanizsai tározó stb.

Összefoglalás

Néhány mondatban összefoglalva a víz- és az erdő kölcsönhatásának jelentőségéről és az erdőnek a vizgazdálkodásban, környezetvédelemben elfoglalt helyéről és szerepéről a következőket mondhatom:

- a/ A vízháztartás szabályozása javítja az erdő gazdasági értékét. Ha a szabályozás környezeti szemléletű, akkor növeli az erdő, a táj környezeti értékét. Ez az érték

ha forintban nem mindig mérhető, adott esetben több is lehet a gazdasági értéknövekedésnél.

b/ Az erdő tájformáló szerepe, mikro- és mezoklimatikus hatása a vízháztartás javításában, a mezőgazdasági termelésben, a környezet minőségének javításában állandóan növekvő.

c/ Mind nagyobbak az igények rekreációs lehetőségek iránt, amelynek kielégítésében nagy jelentőségű a jóléti erdők és jóléti vízfelületek. E vonatkozásban az erdészek és a vízgazdálkodók együttes munkájával teremthetők meg a legjobb feltételek.

d/ A felszínalatti vizek utánpótlása a csapadéknak abból a részéből lehetséges, amely a vízgyűjtőn marad. Ebben a lefolyás késleltetésével, a beszivárgás megnövelésével az agrotechnikán kívül az erdőnek van nagy szerepe.

e/ A jóminőségű hasznosítható vízkészletek növelése az erdő- és vízgazdálkodás további fejlesztésével, a sokoldalú együttműködés javításával még jelentős mértékben fokozható.

A "vizek" kérése: telepítsenek az erdészek minél több erdőt, olyan helyen is, ahol talán a fahozam szempontjából nem lenne indokolt. Az erdő vízgazdálkodási, tájformáló és környezeti közjóléti hatása egyes térségekben a fahozamnál is értékeesebb, ha ez számszerűleg nem mindig mutatható ki.

ERDŐK, FÁSÍTÁSOK TÁJPOTENCIÁLT BEFOLYÁSOLÓ SZERÉPÉNEK MEZŐGAZDASÁGI VONATKOZÁSAI

Dr. Szabó Lajos
főosztályvezető

Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal

A környezetvédelem, a racionális területhasznosítás az utóbbi évtizedben vált világméretben mindennapi feladattá. Az ember a termelés folyamatában korábban is észrevehetően formálta a természeti környezetet. Korunk felgyorsult emberi tevékenységformái azonban mennyiségileg és minőségileg új helyzetet teremtenek. Emiatt általános jelenség, hogy a társadalom a természeti táj nagy részét a magasabb termelékenységet biztosító termelői-gazdasági kulturtájává alakítja át. /Pécsi M. - Rétvári L. 1980./

A táj fogalma nem egységes értelmezésű, számtalan meghatározása ismeretes. L.G. Ramenszkij /1938/ a tájat olyan bonyolult területi rendszerként értelmezte, amely ökológiailag és geológiailag törvényszerűen összekapcsolt, egyszerű elemi egységekből tevődik össze. Minden táj a tájalkotó tényezőknek /szerkezetnek, domborzatnak, az éghajlatnak, a hidrográfiai hálózatnak, a természetes növénytakarónak és az ember tájalakító, kulturtermelő tevékenységének/ a természetes együttese, szintézise /Bulla B. 1947./, Wagner R. /1956/ szerint a táj nem fiktív fogalom, hanem létező valóság, amelynek egyedisége nem határozható meg csupán az anyagok leltárbavételének, pillanatnyi állapotával, hanem ezen túlmenően a földrajzi tényezők kölcsönhatásainak folyamataival és ezeknek a tájburok egységes rendszerén belüli szerepének megállapításával. Somogyi S. /1964./ tájdefiníciója szerint a táj a Föld felszínének olyan része, amelyben a külső és

belső erők keltette anyagmozgás folyamatok törvényszerűségei és az általuk létrehozott formák típusai időben és térben megközelítőleg azonosak.

A mezőgazdasági termelés aspektusából is elfogadható az ajánlott tájfogalom értelmezése, amely szerint a természeti erők által formált és az emberi tevékenység által módosított földfelszín állandóan változó sajátos ökológiai rendszerekből álló egység és megközelítőleg hasonló formájú, funkciójú, de különböző nagyságrendű lehet. Az így megfogalmazott tájnak a teljesítőképessége alatt az adott tájegység ökonómiai, ökológiai és tájképi potenciáljainak összességét értjük. Az ökonómiai potenciál a táj gazdasági teljesítőképessége, az ökológiai potenciál a táj természetes elemeinek teljesítőképessége, míg a tájképi potenciál a táj esztétikai megjelenésében az emberre kifejtett kedvező összlátásában, sajátos jellegében képviselt eszmi teljesítőképességében juthat kifejezésre. A tájvédelmi tevékenység, a jelzett potenciálok megvédése, dinamikus változásainak összehangolása olymódon, hogy az egyik potenciál növelése a többit a legkisebb mértékben zavarja, illetve azok optimalizálását szolgálja. Az ökológiai potenciál növelése együtt járhat a tájképi potenciál növelésével. Az ökonómiai potenciál növelése azonban sok esetben az ökológiai potenciál kisebb-nagyobb arányu korlátozását, károsítását jelentheti.

Az ökonómiai teljesítőképesség növelésének világszerte elsődleges szerepe van. A társadalom megköveteli a termelés fokozását, a táj gazdasági teljesítőképességének lehető legnagyobb arányu hasznosítását. Mezőgazdasági jellegű tájakon a tájvédelemnek az ökológiai és tájképi potenciál fenntartása mellett a termelési folyamatba kell beépülnie és érvényesülnie. Ezt a célt úgy lehet elősegíteni, ha a táj adottságainak megfelelően alakulnak az elsődleges funkciók, a

többi területi szempont és a termesztési feltételek szerint.

Mivel a táj térszerkezeti egységei meghatározható társadalmi igényeket elégítenek ki, ennek megfelelően valóban megkülönböztethetők az alap- vagy főfunkciók. A táj alap- vagy fő-funkciói:

- a/ termelési
- b/ fogyasztási
- c/ védelmi

A tájegység alapvető rendeltetésének megfelelően kapjanak prioritást az egyes funkciók, hogy a táji adottságok a használattal fenntarthatók, illetve fejleszthetők legyenek.

A termelési funkcióju tájban az ember anyagi szükségleteit kielégítő javak előállítása történik.

A felújitható termelési funkcióju területek a Nap sugárzó energiájának és a víz helyzeti, illetve mozgási energiájának hasznosítása miatt a legjelentősebbek. E területek funkciója állandó. Ilyenek a mezőgazdasági, az erdőgazdálkodási és a vízgazdálkodási célú területek.

Igazolható tehát, hogy a felújitható termelési funkcióju táj teljesítőképességét, annak ökonómiai, ökológiai és tájképi potenciálja határozza meg. Mivel az ökológiai potenciál szoros kapcsolatban van az ökonómiai és tájképi potenciállal, s ezen túlmenően az ökológiai potenciált a táj természetes ökoszisztémái is alapvetően befolyásolják, döntő a mezőgazdálkodást segítő természetes jellegű tényezők jelenléte, aránya, megőrzése és összehangolása. A mezőgazdasági területeinken az emberi behatás eredményeként általában erdei és félkultur, kultur szántóföldi ökoszisztémák találhatóak. Az erdők, fásítások /erdei ökoszisztémák/ hatással van-

nak a táj termelőképességére, tájpotenciált illetően a mezőgazdasági termelésre.

Napjaink nagyüzemi mezőgazdasága az intenzív műtrágyázás és növényvédelem teljeskörű bevezetésével, a hatalmas teljesítményű, egyszerre több munkaműveletet végző, óriási erő- és munkagépek üzembeállításával igen rövid idő alatt felszámolja a mezővédő erdősávokat, a kisebb facsportokat, fákat, szétszórt fás-bokros-cserjés ligeteket, a hasznos rovarok, vadonélő állatok buvóhelyeit, természetes lakóhelyét. Az erdők, erdősávok, fák, facsportok mezőgazdasági területen való teljes megszüntetésével szabad teret engedünk az erózióknak, deflációknak, a természetes jellegű környezet pusztulásának, a táj természetes teljesítőképessége csökkenésének.

Hogyan, s mimódon növelik az erdők, fásítások a mezőgazdasági területek természetes termelőképességét?

A mezővédő erdősávok telepítése bizonyítottan mezőgazdasági területek védelmét és faanyagtermelést célozták. Az erdősávok az általuk védett területeken kedvezően változtatják meg a mikroklimatikus, edafikus és biológiai tényezőket, aminek következtében szolgálják a mezőgazdasági földek termőtalajának védelmét, hozzájárulnak a terméseredmények fokozásához /Gál J. Tompa 1963/. Ugyancsak Gál /1965/ kiterjedt hatásvizsgálatai alapján ismeretesek a védő erdősávok mikroklimára gyakorolt kedvező hatásai /széltörés, a levegő relatív páratartalmának növelése, a párolgás csökkentése, a harmatképzés elősegítése, a hótakaró egyenletes kialakításának elősegítése stb./. A termelésnövelő hatás a sávok égtáj szerinti elhelyezkedésétől függetlenül, mindkét oldalon kimutatható. A terméshozam általában a famagasság 3-10-szeres távolságában növekedett a legjobban. Minél szélsőségsébb viszonyok között létesítették az erdősávokat, illetve

minél aszályosabb volt a vizsgált időszakban az időjárás, a kedvező hatás annál fokozottabban jelentkezett. A vizsgált szántóföldi növényeknél az erdősávokkal védett területekhez viszonyítva a terméstöbbletek a következők voltak /Gál 1965/.

	%	tonna
őszi buza	9.8 - 26.8	0.28-0.79
őszi árpa	1.7	0.05
tavaszi árpa	6.1 - 33.5	0.19-0.79
lucerna	20.3 - 22	0.41-0.51
kukorica	2.9 - 28.7	0.11-0.52

Mezőgazdasági területeinken a víz és szél okozta talajpusztulás ellen jelentős védelmet nyújt a helyesen telepített erdősávok rendszere, növelve ezzel a táj természetes termelőképességét /Duck 1969/.

Ugyancsak megoldandó tehát, hogy az intenzív gépesítés önköltségcsökkentő hatása meddig és mekkora mértékben nyújt előnyt a táj természetes termelőképességét hosszú távon biztosító erdősávokkal szemben. A terméseredményeket fokozó törekvések ugyanis egy mennyiségi határon túl - köztudottan - kedvezőtlenül alakítják az önköltséget és a talaj természetes termőképességének fokozatos leromlásához vezetnek.

Nem hagyható figyelmen kívül az erdősávok, cserjék, facsoportok esztétikai tájformáló hatása sem, továbbá az sem, hogy a legelő állat számára szélvédelmet, árnyékot adnak, elősegítik a madarak, apróvad megtelepedését, szaporodását.

A táj természetes termőképességének fokozását segítik a különböző védőfásítások. Ilyenek a szélvédő, széltörő, porszivó, porvédő, füst, gáz, vegyi ártalmakat szűrő sávok, tűz - robbanás és egyéb izoláló védősávok, valamint a hangszűrő, hangvédő sávok /Héder S. - Mészöly Gy. 1969/.

Az erdő éghajlatra gyakorolt hatásával is befolyásolja a táj természetes termőképességét. Az erdőben uralkodó hőmérsékletet, légnedvesség, relatív páratartalom hatással van az ökonómiai és ökológiai potenciálra. Az erdő jó szűrőhatása következtében megnehezíti a ködképződést és közvetlen védőhatással van a természetett kulturákra. Az erdő, mint hatalmas mechanikai akadály áll a légtömegek mozgásának útjában. Az erdők szélfogó szerepének a gyakorlatban óriási jelentősége van, hiszen megvédi a szántókat, kerteket, gyümölcsfákat, falukat, településeket /Keresztesi B. 1968/.

A nagyüzemi állattartó telepeken termelt higtrágya hasznosítása nyárfásokkal szintén az erdő tájpotenciált növelő hatását jelenti.

Mezőgazdasági területek talajai esetenként erdőtelepítéssel javíthatók. Erdők telepítésével, a humusztartalom növekedése, a talajbiológiai folyamatok feltételeinek kedvezőbbé válása, a mikroorganizmusok hasznos tevékenységének fokozódása érhető el. Mindezek összhatásukban a termőréteg mélyítését és a talaj természetes termőképességének növekedését eredményezik. Erdőtelepítésre, mint meliorációs eszközre, azokon a területeken van szükség, amelyeken a termőréteg csekély, a talajszerkezet, a vizgazdálkodási adottságok és a talajszellőztetés kedvezőtlen.

Az erdők a csapadékesési energia mérséklésével növelik a talajba szivárgott víz mennyiségét, s ezzel elősegítik a kedvező vizgazdálkodást /Szabó J. 1977/.

Az erdők állatvilága - mely egyrésztől hasznos a mezőgazdasági termelés vonatkozásában - fajgazdagság tekintetében igen magas. Kb 7000 állatfaj él erdeinkben. Közülük 350-380 fereg, 70 szárazföldi csiga, 370 pók, 25 ászkarák, 60 izelt-

lábu, 5200 rovar és 100 gerinces állatfaj együttélése alkotja az erdő állatvilágát.

Az erdők, fásítások tájpotenciált befolyásoló szerepének néhány mezőgazdasági vonatkozása érzékelhető. Az is egyértelmű, hogy a felsorolt - nem teljeskörű bemutatás - pozitív tájpotenciált befolyásoló hatások csak akkor érvényesülnek, ha erdeink, de mezővédő erdősávjaink, mezőgazdasági területeken található fák, facsoportok is megmaradnak. Nem esnek a gigantomania áldozatául, nem tesszük tönkre azokat vegyszerezéssel, kemikáliákkal, nem hagyjuk felszámolni utmenti fásításainkat, telepített fasorainkat. Nem a mezőgazdaság ellen, hanem annak elősegítésére, az ökonómiai potenciál maximális kihasználására meg kell találni azt az optimális ökológiai potenciált, ami szolgálja a mezőgazdasági termelés érdekeit, de a természeti környezetünk a táj védelmét is. Olyan termelési módszereket kell kialakítani, ahol a megválasztott technológiák és gépek, illetve a táblaméretek aránya összhangban vannak a hazai geomorfológiai viszonyokkal is és a természeti tényezők együttes hatásának optimuma biztosítható.

A tudományterületek összefogásával a termelési és tudományos tapasztalatok felhasználásával, az elméleti, a gyakorlati szakemberek bevonásával el kell érni, hogy a mezőgazdasági termelés technológiája és az optimális fásítás /erdők, erdősávok, facsoportok stb./ a táj természetes termőképességének szerves részét alkossa, elősegítve az ökológia, ökonómia és tájlesztétikai potenciál növelését.

Felhasznált irodalom

1. Bulla B. - Mendölt T. 1947.:
A Kárpátmedence földrajza
Budapest, 611. p.
2. Duck Tivadar 1969.:
Alapfoku talajvédelem a mezőgazdasági üzemekben
Mezőgazdasági Kiadó p. 109-114.
3. Gál J. /1965/.:
Mezővédő erdősávok hatásának komplex vizsgálata.
Sopron Tud. dokt. ért.
4. Gál J. - Tompa K. /1965/.:
A szélvédő erdősávok kutatásával elért eredmények Magyarországon.
Sopron - kézirat
5. G. Haase /1977/.:
Tájhasznosítási intézkedések tervezésének és megvalósításának ökológiai-földrajzi alapjai.
6. Héder S. - Mészöly Gy.:
Zöldövezeti erdők - tájfásítás
Mezőgazdasági Kiadó 1969. p. 29-38.
7. Hortobágyi T. 1980.:
Agrotechnika.
Mezőgazdasági Kiadó, Budapest p. 542-548.
8. Keresztesi B. /1968/.:
Magyar erdők
Budapest, Akadémiai Kiadó p. 25-28.
9. Pécsi M. /1976/.:
A MTA Földrajztudományi Kutató Intézet 25 éve.
Budapest, MTA Földrajztud.Kut.Int.Közlemények
319 p. 144-145.

10. Pécsi M.- Stefanovits P.- Martos F. /1979/:
A társadalom környezetének hasznosítási lehetőségei.
Magyar Tudományos Akadémiai Kiadó p. 716-729.
11. Pécsi M. - Rétvári L. 1980:
A környezetminősítő térképezés problematikája.
Földrajzi Közlemények XXVIII./C IV./
1980. 4 p. 295-307.
12. Somogyi S. 1964:
Magyarország új természeti földrajzi tájbeosztása.
A földrajz tanítása 7 p. 68-76.
13. Szabó J. 1977.:
A melioráció kézikönyve.
Mezőgazdasági Kiadó Budapest, p. 126-134.
14. Széky P. 1979.:
Ökológia. A természet erői a mezőgazdaság szolgálatában. Natura. Budapest p. 129-132.
15. Tózsza I. 1981.:
Módszer a környezet integrált minősítésére.
Budapest, Magyar Nemzet 1981. március 18.
16. Wágner R. 1956.:
A táj fogalma
Földr. Közl. 4 /80/ p. 335-354.
17. W. Nagy Ágnes 1978.:
A fák és a város
Mezőgazdasági Kiadó 1978. Budapest, p. 21-32.
18. OEE Közjóléti Munkabizottság - Tájvédelem /szakanyag/

A TERMÉSZETVÉDELEM GYAKORLATI MEGVALÓSÍTÁSA
AZ ERDŐGAZDÁLKODÁS KERETEI KÖZÖTT

Dr. Kovács Jenő
igazgató

Mátrai Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság

I.

"Kulturánk az erdő irtásával kezdődött és csak az erdő fenntartásával maradhat fenn."

H.Leibundgut professzornak ezt az alapvető felismerését tükrözik a természetvédelem kapcsán az erdőért aggódó természetvédők megnyilatkozásai. A legszélesebb közvélemény is szinte azonosítja a természetvédelmet az erdő fenntartásával, védelmével. Ilyen félreértés alapján egyre gyakrabban éri jogtalan vád az erdőgazdasági gyakorlatot.

Csakhogy az az ember, az a társadalom, amely aggódva félti - olykor az erdészettől - az erdőt, ugyanakkor követeli a fát, mint nyersanyagot és energiahordozót és a ma igényeit közvetlenebbül kielégítő területet; műszaki létesítmények és mezőgazdasági művelés céljára.

E régóta tartó mohóság által ejtett sebek gyógyítója mindig az erdész volt. A fát, az erdőt az ember addig is ki tudta irtani, még nem volt erdész. A Selmecebányai Akadémián nem azért hívták létre neves elődeink az erdészeti oktatást, mert egyébként nem tudták volna a bányászok aláducolni az üzemelő bányákat. A munkában rejlő hibák ellenére, ma is az erdész tesz legtöbbet az erdő gyarapításáért, fenntartásáért.

II.

Ki gondol ma arra, hogy milyen lenne a magyar táj, ha az állam-erdészeti csemetekertek kapuit az elmúlt évtizedek alatt nem hagyja el több milliárd erdei facsemete ?

A félmillió hektár új erdő telepítése nemzetközi összehasonlításban kiemelkedő tájformáló természetvédelmi tevékenység.

A bővített ujratermelést szolgáló erdőfelújítás során visszaszorultak a sarjerdők, a kishozamu rontott állományok helyére olyan erdők kerültek, amelyek nemcsak a kitermelhető fatömeg ugrásszerű növekedését garantálják, de a természetvédelmi funkciót is a legtöbb esetben jobban betöltik.

Az erdőneveléssel érintett területeken nemcsak az egyébként veszendőbe menő milliós nagyságrendű előhasználati fatömeget takarította be az erdész. A jól nevelt állékonyabb, egészségesebb, ellenállóbb és ezáltal a várható nagyobb értékgyarapodás mellett védelmi és egyéb rendeltetésének is jobban eleget tud tenni. Az sem ritkaság, hogy - a csaknem kivétel nélkül emberi közreműködés útján létrejött - erdeinkben csak erőteljes beavatkozással tudjuk terelni az állományt a természetes növénytársulás kialakulásának irányába. /Pl. elcseresedés, elgyertyánosodás megakadályozása, stb./

A ma gyakorló erdésze - kötődjék mégoly erősen is érzelmileg a természethez - tudja, hogy a természetvédelem sem önmagáért való és hogy a természet élvezete minden embernek - úgy a ma emberének is - elidegeníthetetlen ősi jussa. Ezért igyekszik szélesre tárni minden kulturált és felelős állampolgár előtt az erdő kapuit, /utépítés, erdei vasut fenntartása, idegenforgalom stb./ és nem kis áldozattal törekszik vonzóvá és kellemessé tenni az erdőben való tartózkodást /táborhelyek, közjóléti berendezések, stb./. És ha a vendégjoggal visszaélő látogatók - mert sajnos ilyenek is szép számmal akadnak - veszé-

lyezettetik a természet épségét, rendjét, ismét a legtöbbször az erdész az, aki összeszedi a szemetet és olykor életét is kockáztatva oltja a tüzet...

Az erdő, a természet veszélyeztetés nélküli kulturált birtokbavételére csak művelt, érzelmileg és értelmileg is ahhoz kötődő ember képes. Ki tesz többet e téren a tudat formálásaért mint az az erdész, aki gyermekek tizezreinek ad évről-évre életreszóló élményt az erdők napján, aki ültetési anyaggal és szaktanáccsal segíti a fásítási akciókat ?

III.

Sorolhatnánk még sokáig az erdészek közvetett vagy közvetlen természetvédelmi tevékenységét, de úgy vélem ilyen magas szintű társadalmi fórumon nem a megtett ut felmérése, a természetvédelem fontosságának bizonygatása a legcélravezetőbb.

Hiszem, hogy a jelenlévők valamennyien egy cél felé törekszenek, és meggyőződésem, hogy csak együtt, egymást megértve haladhatunk a valamennyiünk elé kitűzött cél felé.

Ezért tartom hasznosabbnak, ha ez alkalomból az elért eredmények méltatása helyett azokra a gondokra, akadályokra és elmentmondásokra hívjuk fel a figyelmet, amelyek tűrhetetlen mértékben lerontják a természetvédelem érdekében fáradozók munkájának határfokát.

Kezdjük a söprés az erdészeti portája előtt. Be kell ismernünk, hogy az említett vitathatatlanul kiemelkedő eredmények ellenére sokszor igazuk van az erdészeti mai gyakorlatát bíráló hivatásos és önkéntes természetvédőknek. Aggasztó mértékben visszaszorult például a természetvédelmi szempontból is kívánatos természetes felújítás. Az erdőszítési hátrálékokkal valóban nehezen birkózunk. Helyenként indokolatlanul teret hódítanak a monokulturák. Az is előfordul, hogy a fakitermelés időpontja és módja nem a tájpotenciál optimális kihasználását

szolgálja. Az ilyen esetek egyrészében az erdész a hibás, aki kényszerpályán mozog és aki bizonyára annyi hibát követ el, mint a többi ember, aki dolgozik.

Ami a kényszerpályát illeti - két tényezőt kell megemlíteni; az egyik a rövid- és hosszútávú érdekek olyan nehezen fékezhető ütközése. Anyagi gondokkal küszködő társadalmunknak ma kell a fa, mint nyersanyag, mint energiahordozó, mint a devizatermelés közvetlen, vagy közvetett forrása, és ma kell az a társadalmi tiszta nyereség is amely a fa kitermelése révén realizálódik. Ugyanakkor az erdő esetleges ökológiai károsodást előidéző kihasználása pedig csak a késő utókor számára jelentene érzékelhető veszteséget.

Az ökológiai potenciál gyarapítására fordított erőforrások is a legtöbbször csak lassu évtizedek múltán kamatoznak. Ennek a két igénynek kell a gyakorlati erdésznek egyidőben megfelelni, ráadásul egy olyan érdekelttségi rendszerben, ahol a rövidtávú érdekek dominálnak.

A másik tényező - ami az erdészt kényszerpályán tartja - az, hogy hazai erdeink túlnyomó többsége - nagyon helyesen ! - az elsődlegesen fatermelést szolgáló gazdasági erdők kategóriájába tartozik. Ez azt jelenti, hogy az adott erdőterület ökonomiai potenciáljának lehető legteljesebb kimerítésére törekedve kell a táj optimális hasznosításán munkálkodnunk.

IV.

Nézzünk néhány példát arra is ahol vitatkozunk kell azokkal, akik a természetvédelmet más alapállásból, más irányból közelítik meg, és azokkal, akik tájékoztatlanságból, érdektelenségből, vagy éppen önérdékből olykor akadályozzák az erdészt tájhasznosítási, vagy éppen természetvédelmi tevékenységében.

A leggyakoribb jelenség az ökonomiai- és realitásérzék hiánya. A társadalom egyenletes ütemű, növekvő faéhsége és a

Népgazdaság teherbíró képessége ténykérdés. Meddő dolog az olyan fatermelés ellen szót emelni, amely az ökoszisztémában nem indít el megállíthatatlan, irreverzibilis káros folyamatot, vagy jóvátehetetlen deformációt.

Az sem ártana, ha a természetvédelem fogadott és fogadatlan prókátorai elgondolásaink gazdasági vetületére is legalább kíváncsiak lennének. Természetesen tudjuk, hogy környezetünk, természeti kincseink értéke forinttal nem mérhető, de senki-nek sem lehet közömbös, hogy a célhoz milyen anyagi áldozattal közelítünk!

Itt kell megemlíteni, hogy a természetvédelmi költségek viselésével kapcsolatos kérdések rendezetlensége is sok gondot okoz.

Mi erdészek igyekszünk úgy gazdálkodni az erdőben, ahogyan azt társadalmunk adott anyagi-műszaki szintje megengedi és érdeke megköveteli. Tudjuk, hogy a külön védelem alá nem helyezett területeken a természetvédelmi feladatok ellátása is törvényes kötelességünk. Azzal is tisztában vagyunk, hogy a természetvédelem több, mint a mégoly szakszerű erdőgazdálkodás. Vannak olyan területei, szempontjai amit mi nem tudhatunk, amihez mi nem értünk. Jó néven vesszük tehát, ha ezekre felhívják a figyelmünket. De ha a jelzés érthető magyarázat nélküli, olykor egyéni izlésből fakadó pusztá tilalomként áll a gazdálkodás útjába, nem mindig tudjuk figyelembe venni.

Az lenne jó, ha az - aki kifogásolja módszereinket - megmondaná, hogy hogyan csináljuk másként, és az ő igényei szerinti eljáráshoz a költségvetést is elkészítené. Olyan tervet és költségvetést, amelyhez kivitelezőt is találna! A két költségvetés közötti különbség az erdészet kötelességét meghaladó, látószögéből kieső, az egész társadalom érdekeit szolgáló, különleges természetvédelmi tevékenység ára. Ez az összeg az, amelyet nem szabad egy vállalati rendszerben, bázisalapon gazdálkodó kis közösség nyakába varrni! Nemcsak azért, mert igazságtalan lenne - hiszen a közegészségügy terheit sem az

orvosok és az ápolók viselik - hanem azért, mert az ellenérdekelttség ilyen sűrű közegében nem fog előre haladni a magasabbrendű természetvédelem jobb sorsra érdemes ügye sem.

A különleges természetvédelmi tevékenység költségét az dönti el, hogy az egyes területeken a különböző igények kielégítése a gazdálkodást milyen mértékben korlátozza! A korlátozások ismeretében ez számítható - és számítani is kell - mert a költségterítés reális módját feltétlenül meg kell találnunk. Erre vonatkozó javaslatunkat a csatolt melléklet tartalmazza.

Egy másik területe a nézeteltérésnek az őshonos fafajok szerepének megítélése. Nem értünk egyet azokkal a természetvédekkel, botanikusokkal, de még erdészekkel sem, akik valósággal fetisizálják őshonos fafajainkat. Nyilván nem az okkal védelem alatt álló erdőkre gondolunk, de vannak olyan termőhelyeink, ahol az intenzív mesterséges kulturák az adott, vagy létrehozható természetszerű állományok hozamának tömegében, értékben és jövedelemben is a többszörösét adják.

Gondoljunk csak a bükkfennsiki, bolhási Lf-es 1000 m²-t meghaladó állományára, vagy a Mátra középkori lucosainak és a gyöngyösoroszi erdei fenyvesnek a jó nemesnyárasokat megszegyenítő növedékére. Nem szólva arról a reményről, amelyre a Nyirjesi nemzetközi lucfenyő kísérleti telep 1100 származékából kiemelkedő teljesítőképességű klonok jogositanak fel bennünket.

A természetes állapotot féltő és a talaj leromlásától féltő aggály eloszlátására el kell mondanunk, hogy nem a gyöngyösoroszi fenyves lesz az első, amelyet minden beavatkozás nélkül teljes értékű tölgy ujulatra fogunk levágni.

A telepítés során sem tartjuk lehetségesnek a tölgyek visszakeresztelését. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az emberi károsítás által kipusztított tölgyesek, bükkösök helyén egy-két évszázad alatt elpusztult az eredeti talaj. Szánalmasan szegény maradékan nem tehetünk többet egy pionír erdő telepítésénél. Ez szakmai kérdés!

A gazdasági megfontolásokból, vagy kényszerüségi okokból telepített fenyveseket tájlesztettkai szempontból sem tartjuk kifogásolhatónak. Az előirányzott 20 % fenyőerdő hitünk szerint növelni fogja kedvelt középhegységeink vonzerejét, hangsúlyozza hegyvidéki jellegét, fokozza hangulatát, színesebbé, változatosabbá, gazdagabbá teszi majd a tájat.

Azzal az igénnyel sem érthetünk egyet, hogy minél több erdőt hagyjunk érintetlenül. Nemcsak azért, mivel sajnáljuk a megtermelt, ma már kincset érő faanyag értelmetlen pusztulását, mert erdeink a korábbi beavatkozások hatására /vágásos üzemmódok, elegyítések, fafajcserék, legeltetés, stb./ olyan állapotban vannak, hogy szakszerű beavatkozás nélkül nemcsak a közgazdásznak, az erdésznek, de az ingyenc botanikusnak, vagy természetvédőnek sem lenne sok öröme benne.

Természetesen nem a tudományos és kísérleti célú kisebb területekre gondolunk. Mi is féltve óvjuk az ugynevezett ösbükkösöket. Márcsak azért is, mert összehasonlítási alapként arra is ékes bizonyossággal szolgálnak, hogy mit jelent az országnak a szakszerű erdőgazdálkodás!

A tarvágás és végvágás gyakorta hamis megítélésével sem érthetünk egyet. A legtöbbször nem kapzsiságból, kényszerből, vagy kényelemből szánjuk rá magunkat, és főleg nem a természetvédelem rovására. A tarvágás igen sokszor a bővített újratermelés előfeltétele, olykor annak az érdekében hozott áldozat.

A legtöbb kívülálló által tarvágásnak itélt végvágás pedig igazán, a mindenki által kívánt természetszerű gazdálkodás elkerülhetetlen fázisa. Nem szerencsés dolog, hogy a legtöbb kívülálló azt tarvágásnak tekinti. De honnan is tudhatnák, hogy azok az erdők, amelyekben most gyönyörködnek és mint a természet pótolhatatlan kincseit őrző reliktumokat féltik, 60-80 évvel ezelőtt pontosan olyan riasztó dokumentumai voltak az un. "rablógazdálkodás"-nak, mint a ma végvágással érintett állományok?

Ráadásul nem csak a tårvágás és a friss végvágás váltja ki a közvélemény aggodalmát és ellenállását, de még a kész csemetésnek és sikeres erdősítésnek sincsen becsülete. Sokan egyszerűen csak az öreg erdőt tartják szépnek, vagy egyáltalán erdőnek. Az ilyen izléshez természetesen nem igazodhatunk. A biológia általános érvényű törvénye minden élőlényre, - így az erdei fákra is - egyaránt könyörtelenül vonatkozik. Sőt a születés, fejlődés, hanyatlás, elmulás, nemcsak az egyes fáknek, de a vágásos üzemmódban kezelt gazdasági és természetvédelmi erdőknek is örök sorsa. Hiába próbálkoznak egyesek a szálalás emlegetésével gyógyírt találni ellene.

Végezetül azt is gondjaink forrásaként említhetjük, hogy az erdészethez és a természetvédelemhez mindenki ért /vagy legalábbis úgy véli/. Egyrészt természetesen örülnünk kell ennek. Kiteljesedő demokráciák biztató jele, hogy ilyen mindenkit érintő kérdéssel egyre többen foglalkoznak. De mégiscsak mesteriség az mind a kettő, széleskörű tudományra és tapasztalatra épülő foglalkozás. Nem járhatunk hát mindenki kedvében. Lakni és gyógyulni mindenkinek kell, de kevesen veszik a bátorságot, hogy beleszóljanak az orvos, vagy a statikus munkájába.

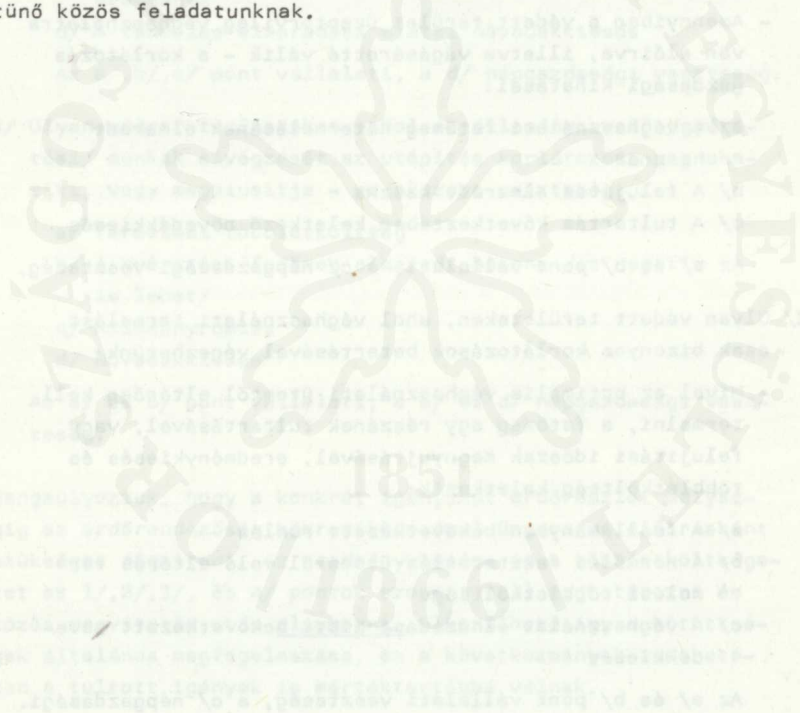
A mi szakmánknak is vannak olyan elemei, amelyet tiszta lelkiismerettel semilyen "nyomásra" nem mellőzhetünk. Rólurk, erdészekről és természetvédőkről beszélek. Valljuk be, hogy a közösen mások szemére vetett szóban forgó hibát egymással szemben olykor mi is elkövetjük. Pedig nem helyes, hogy az erdészek gyakran összetévesztik az erdőgazdálkodást a természetvédelemmel, de az sem, ha a természetvédő például egy semilyen különleges tulajdonsággal, értékkel nem rendelkező feket-fenyves fokozatos felujtását követeli ...

Marx szavai szerint: "A kultura, ha ösztönösen halad előre és nem uralkodnak rajta ... sivatagot hagy maga mögött". És hogy ez nem pusztá beszéd, az Földünk geobotanikai térké-

pének gyors és dinamikus változása bizonyítja.

Ennek a szűkebb és tágabb értelemben vett, a földi létet megsemmisítéssel fenyegető sivatagnak az utját csak erdővel lehet eltorlaszolni. E gigászi feladat hétköznapi munkása az erdészet szerte a világon, így van ez nálunk is!

Ezért sürgetjük a felvázolt problémák megoldását, és keressük a szervezett természetvédelemmel a közös nyelvet, hogy egymást megértve együtt gyürkőzzünk neki nagyszerű küldetésnek tűnő közös feladatunknak.

TERMÉSZETVÉDELMI KORLÁTOZÁSOK GAZDÁLKODÁSRA
HATÓ KÖVETKEZMÉNYEI

- 1/ Szigoruan védett területeken ahol véghasználati termelést, ennek megfelelően erdőfelujitást nem végezhetünk /teljes fakitermelési tilalom/.
- Amennyiben a védett terület üzemtervileg véghasználatra van előirva, illetve vágáséretté válik - a korlátozás gazdasági kihatásai:
    - a/ A véghasználati fatömeg kitermelésének elmaradt haszna
    - b/ A felujítás elmaradt haszna
    - c/ A tultartás következtében keletkező növedékkiesésAz a/ és b/ pont vállalati, a c/ népgazdasági veszteség.
- 2/ Olyan védett területeken, ahol véghasználati termelést csak bizonyos korlátozások betartásával végezhetünk:
- Mivel az optimális véghasználati ütemtől eltérően kell termelni, a fatömeg egy részének tultartásával, vagy felujitási időszak megnyujtásával, eredménykiesés és többletköltség keletkezik:
    - a/ A faállományban bekövetkezett romlás
    - b/ A normális fakitermelés ütemétől való eltérés termelési többletköltsége
    - c/ A véghasználat elhuzódása miatt bekövetkezett növedékkiesésAz a/ és b/ pont vállalati veszteség, a c/ népgazdasági.
- 3/ Olyan védett területeken, ahol a véghasználati termelést nem korlátozzák, de az erdőrészesletek utakkal való feltárá-

sát bizonyos feltételekhez kötik:

- Amennyiben az utak vezetése a korlátozás miatt a mindenkori technikai lehetőségek optimumától eltér, termelési többletköltség jelentkezik, sőt előfordulhat, hogy az erdőrészlet bizonyos hányada ut hiányában egyáltalán nem termelhető ki. A veszteség így:

a/ Termelési többletköltség

b/ A le nem termelhető fatömeg elmaradt haszna

c/ A le nem termelhető terület elmaradt felújításának eredménye

d/ A termelés elmaradása miatti növedékkiesés

Az a/,b/,c/ pont vállalati, a d/ népgazdasági veszteség.

4/ Olyan védett területeken, ahol az állománynevelő /gyéritési/ munkák elvégzését az utépités korlátozása megnehezíti, vagy meghiúsítja - az okozott veszteség:

a/ Termelési többletköltség

b/ A gyéritési fatömeg elmaradt haszna /ez negatív is lehet/

c/ Állományromlás

d/ Növedékkiesés

Az a/ és b/ pont vállalati, a c/ és d/ népgazdasági veszteség.

Hangsúlyozzuk, hogy a konkrét igényeket erdőrészlet mélységig az erdőrendezés közreműködésével üzemtervi előírásként szükséges rögzíteni. Az eredménykiesést és a többletköltségeket az 1/,2/,3/, és 4/ pontok szerint kell meghatározni és közös megvitatás után elismerni. Elkerülhető így a kötöttségek általános megfogalmazása, és a következmények ismeretében a túlzott igények is mértéktartóbbá válnak.

AZ ERDŐMÜVELÉS ÉS A VÁLLALATI GAZDÁLKODÁS
ELLENTMONDÁSAIVAL KAPCSOLATOS UTKERESÉSEK

Ott János
osztályvezető

MÉM Erdészeti és Faipari Hivatal

I.

Ahhoz, hogy mondanivalóm világossá váljék, kénytelen vagyok az "erdőgazdálkodás" fogalmát önkényesen /ha úgy tetszik: mesterkéltén/ differenciálni a szokásostól eltérő - gazdálkodói - megközelítésben:

1. Az első megközelítés: a kitermelő erdőgazdálkodás.

A gazdálkodó számára ez esetben az erdő természeti erőforrás /nyersanyag/, amelyet az adott időszak szükségleteinek /piaci kereslet-kinálatti viszonyainak/, a rendelkezésre álló egyéb /munkaerő, eszközök/ erőforrásoknak és a gazdasági érdekeltségnek /ár-költség viszonyoknak/ megfelelően aknáz ki. Számára az erdőművelés: kényeszerű rekultiváció, amelyet elsősorban a társadalom környezetvédelmi vagy a gazdálkodó számára indifferens hosszútávú gazdasági érdekei kívánnak meg.

2. A másik megközelítés: a földhasznosító erdőgazdálkodás.

A gazdálkodó a rendelkezésére álló, "felujitható termelési funkcióju" /mező-erdő-vizgazdálkodási célu/ földterületeken - hosszútávú gazdasági érdekeire építve - eldönti a földhasznosítás optimális módját. Ebben a megközelítésben az erdőművelés - a választott "erdő" művelési ágon belül, az eltérő termőhelyü parcellákon /erdőrésztletekben/ különböző fajú, hálózatu fás növények termesztése - azaz fatermesztés. Célját a hosszútávon prognosztizált szükségletek, iparfejlesztési elképzelések és

a termőhely termőképességének minél jobb kihasználása együttesen határozza meg. A fatermesztés tehát nem más, mint hosszú folyamatu növénytermesztés, ahol a föld természeti munkaeszköz, az erdő pedig befejezetlen termék. Az erdőgazdálkodás ilyen felfogása természetesen nem zárja ki a természetszerű, illetve a természeti adottságokat kihasználó tevékenységet /pl. a természetes felújítást/, de jellemzője a természet tudatos átalakítása a gazdálkodó érdekei javára; pl. a természetadta adottságoknál nagyobb /nem feltétlen csak materiális/ használati értékű faültetvény a mesterséges erdő.

3. A harmadik megközelítésben erdőhasznosító erdőgazdálkodásról beszélhetünk. Ezzel a furcsa szóhasználattal azt akarom kifejezni, hogy természeti munkaeszköznek /termelő állóalaphoz/ nem csupán a földet, hanem annak növénytakarójával együtt értelmezve az erdőt /mint "természetszerű tájat"/ tekintjük. Ez esetben az erdőgazdálkodó célja az erdő folyamatos - illetve tudatos emberi beavatkozással, fokozatosan bővülő - fahozamának és immateriális értékeinek biztosítása és optimális kiaknázása. Az erdőművelésre itt leginkább találó kifejezés: az erdőfejlesztés /dinamikus szinttartó, illetve rekonstrukciós beruházás/. Ebben az értelemben az "erdő" nem fás növényt, termő földparcellát jelent, hanem tájcsoport, tájtartomány keretben lévő erdőrészek összességét. Az erdőfelújításnak nem kell minden részletben természetes uton történnie és az erdőszerkezetnek sem kell minden részletében megegyeznie az ősnövényzettel, de ilyen erdőgazdálkodás mellett jellemző a természetszerű erdő. Alapállás: a gazdálkodó nem az erdőszerkezettel alkalmazkodik a jelen és prognosztizált igényekhez, hanem az igényeket igyekszik a természeti erőforráshoz igazítani.

Nem tekintem feladatomnak, hogy itt és most állást foglaljak abban, hogy az erdőgazdálkodásnak melyik szemlélete helyes. Gondolom az nem vitatható, hogy a természetvédelem kivánalmainak a 3. változat felel meg leginkább. Célom /mindhárom értelemben/ az erdőművelés és a vállalati gazdálkodás ellentmondásainak feltárása és a vezető utkeresés bemutatása, amihez az elmondottak csak a keretet adják.

II.

Az erdőművelés és a vállalati gazdálkodás ellentmondásainak gyökere a jelenlegi gazdaságirányítás mindhárom elemében: a népgazdasági terv, az intézményi rendszer és a szabályozás terén egyaránt kereshető.

A népgazdasági tervezés 15 éves prognózist /hosszútávú tervet/ 5 éves - részletesen kidolgozott - koncepciót és modellt /középtávú tervet/ és éves konkrét előirányzatot /éves tervet/ készít. Ebből mindjárt leszűrhető, hogy a hosszútávú "fatermesztés" - az erdőművelés 2. alternatívája - nem illeszthető az időhorizontba. A rövidtávú optimumot kereső tervmodellekbe, így az erdőművelés csak, mint korlátozó feltétel állítható be akár úgy, mint rekultiváció /1. változat/, akár úgy, mint felhalmozás /3. változat/.

Az intézményi rendszerre jellemző, hogy az anyagi termelés vállalatokban folyik. A vállalatok 1968 óta nagyfoku önálló vállalkozói joggal bírnak, alapjaikat - mérsékelt korlátozással - a leginkább hatékony tevékenység fejlesztésére használhatják. Fennmaradásukhoz okvetlenül bővülniök kell. Érdekeltségük az éves nyereség és a személyi jövedelem fo-

lyamatos növelésében csapódik ki. Csak olyan beruházást vállalnak, amelynek a megtérülése nem marad el lényegesen az átlagtól. Időhorizontjuk - a vállalatvezetők egzisztenciája és a közgazdasági környezet bizonytalansága miatt - rendszerint még szűkebb a népgazdasági tervezésnél.

Kitűnik, hogy lényegében csak a kitermelő típusu erdőgazdálkodás /1. változat/ illeszkedik ebbe a rendszerbe. A vállalatnak nem lehet érdekeltsége abban, hogy 20-120 éves termelési folyamat végterméke érdekében évről-évre költségeket viseljen /2. változat/. Ugyanigy ellenérdekelt abban is, hogy olyan vagyont bővítsen, amely időhorizontján belül nem térül az éves nyereség növekedése révén /3. változat/.

A népgazdasági szabályozás 1968-tól alapvetően - a közvetlen utasítások helyett - a közvetett, az érdekeltségre épített rendszert alkalmazza. Ennek a szabályozórendszernek azonban belső törvényei vannak. Nem differenciálhat a tevékenységek, vállalatok, üzemek, munkahelyek adottságai alapján; nem tarthat mércét egyedenként a gazdálkodók elé. Két eszközzel rendelkezik ugyanis: az áraknak és a vállalatok költségvetési kapcsolatainak befolyásolásával. Ha ezeket a részcélok érdekében erősen differenciálnák, az eltorzított közgazdasági környezetben, a mesterségesen módosított elemekkel kellene mérni a gazdálkodás eredményét, kitűzni a következő időszak céljait, ami súlyos tévedésekhez, a népgazdasági hatékonyság romlásához vezetne.

Ezért aztán eleve hiu remény olyan speciális közgazdasági szabályozó elemekre várni, amelyek tökéletesen áthidalják azt a szakadékot, amely a vállalati érdekeltség és az erdőművelés között az elmondottak alapján tátong, bármelyik felfogásu erdőgazdálkodás esetében. A rendszerben nem lehet

olyan ösztönző, amely a vállalatot akár a rekultivációban, akár a befejezetlen termékkészletek növelésében, akár a nem térülő beruházásokban közvetlenül /saját forrásaira utalva/ érdekeltté tehetné.

A képet persze valamelyest sötétebbre festettem az indokolt-nál. Nem szabad elfelejtenünk, hogy gazdaságirányításunk olyan gazdaságpolitikai célok megvalósítását szolgálja, amelyben a társadalompolitikai céloknak prioritásuk van. A vállalatok vezetői ugyanakkor nemcsak a vállalat optimális működéséért felelősek, hanem a gazdaságpolitika egészének megvalósításáért is. Szocialista rendszerünkben a vázolt érdekeltségi problémák nyílt kenyértörésre nem vezethetnek és nem is vezetnek. A problémát csupán azok az egyirányú tendenciák okozzák, amelyek a nem teljesen egyértelmű, a még vitatható vállalati egyedi döntésekből adódnak. Ez a tény csökkenti a negatív hatásokat, ám nem ment fel bennünket attól, hogy keressük a kibontakozást, az ellentmondások feloldását.

III.

Milyen uton jártunk eddig és milyen eredménnyel?

A közvetlen utasításos rendszer megszűnése, a vállalati önállóság meghirdetése után az erdőgazdasági üzemterv változatlan tartalommal, jogi érvénnyel tovább élt. Az üzemtervet továbbra is olyan szervezet készíti, amelynek nincs vállalati érdekelttsége és előírásokat tartalmaz az erdő művelésére, a hozamok szabályozására. Ezek az előírások éppugy értelmezhetők rekultivációs kötelezettségnek, mint fatermesztési technológiai előírásnak vagy erdőfejlesztési beruházási programnak.

A gazdaságirányítás új rendszerére való áttéréssel egyidőben megerősítették az erdőfelügyelet szervezetét. Feltételezhető volt, hogy ilyen méretű és minőségű ellenőrzés mellett, szocialista viszonyaink között társadalmi érdekeket sértő tendenciák - a vállalati érdekeltség feszültségei miatt - nem alakulhatnak ki.

Az erdőművelés legtöbb munkafolyamatát /erdősítést, ápolást, tisztítást, törzskiválasztó gyéritést, erdővédelmet, különleges egyéb feladatokat/ központosított országos erdőfenntartási alap, illetve állami célcsoportos beruházási keret finanszírozza úgy, hogy a tevékenységek elfogadható minőségű végrehajtása termelési értéket és - átlagos körülmények között - nyereséget biztosít a vállalatoknak. Ezzel az erdőművelés nem a vállalatok saját forrásait közvetlenül terhelő kényszerű /rekultivációs/ kötelezettség, hanem a termelést bővítő, jövedelmet hozó feladat, amely azonban csak akkor realizálható, ha a vállalaton kívüli szerv, az erdőfelügyelet annak minőségét elfogadja.

Mindezeket végiggondolva talán érthetetlen, hogy miért kell mégis feszültségekről, problémákról beszélni? Pedig - úgy látszik - a felsorolt eszközök nem bizonyulnak elég hatásosnak. Nézzük, miért?

Az üzemtervek 10 éves szakaszokra, ütemezés nélkül adnak előírásokat, nem csatlakoznak a középtávú tervezés periodusaihoz és a gazdálkodókat a 10 éves szakasz végén senki sem számoltatja el, hanem a kialakult helyzet alapján készül az új terv. A vállalati gazdálkodásnak tehát az üzemterv olyan szabadságot nyújt, amely keretében az erdőműveléssel szembeni vázolt ellenérdekeltség még nagymértékben kifejtheti hatását. Az üzemterv a vállalatok számára inkább információ bázis, mint tényleges terv. Érdeemes megemlíteni, hogy

néhány száz vagy ezer hektár erdőre, az üzemi egységekre készített önálló üzemterv, az elaprózott hozamszabályozás - a természetvédelem szempontjait leginkább kielégítő - "erdőhasznosító" /3. változat/ erdőgazdálkodásnak eleve nem felel meg a mai feltételek között.

Az erdőfelügyelet /a neve is ezt sugallja/ a mai felfogás szerint az állam ellenőrző szerve. Az ellenőr felelőssége erősen másodlagos; szerepe - a közfelfogás szerint - nem konstruktív. Ebben a beállításban nehezen elfogadható, sőt guny tárgya, hogy minden vállalati és üzemi erdőművelőre legalább egy ellenőr jut. Óhatatlan, hogy az erdőfelügyelő és az intézmény tekintélye és ezzel beavatkozásának hatásfoka, így ne romoljék fokozatosan, ami az erdőművelés és a vállalati gazdálkodás érdekeltségének, negatív irányú érvényesülésének mind nagyobb teret nyit.

Az erdőművelés finanszírozási rendszerének legnagyobb hibája az "átlag". Az átlagosan ösztönző egységárak nem ösztönzik az átlagosnál kedvezőtlenebb vállalatok, üzemek, munkahelyek erdőművelési munkáit. A vállalat pedig igyekszik mindent megtenni, hogy veszteségforrásait csökkentse. Számottevő az a hatás is, hogy az erdőművelés átlagos jövedelmezősége eddig még mindig elmaradt a fakitermelés és fafeldolgozás mögött, a jövedelem tömege pedig a vállalatok számára általában nem jelentős. Így az erdőművelés háttérbe szorul a tevékenységek rangsorában.

Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy a másik oldalról a vállalatok is mind az üzemtervi előírásokat, mind az erdőfelügyelet beavatkozásait, mind az erdőművelés külső finanszírozási rendszerét gyakran támadják, kiexponálva hibáit, hiányosságait. A sokszor helytálló kritikával azonban nem az erdőmű-

velés szempontjainak erősítését kívánják - természetesen - elérni a saját vállalati érdekeltségükkel szemben, hanem a kötelekektől kívánnak szabadulni éppen a vállalati érdekeltség jobb kiaknázási lehetősége érdekében. Ez esetenként tényleges racionalizálást jelentene, társadalmilag is hasznos lenne. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy következetesen ellentétes érdekeltségről van szó és a tendencia érvényesülése mindenképpen káros.

IV.

A kérdés az, hogy milyen utakat kereshetünk még az erdőművelés és a vállalati érdekeltség ellentétének csökkentésére, esetleges kiküszöbölésére?

a/ Sokszor és többszinten felmerült már, hogy egycsapásra feloldódnék a feszültség, ha az erdőművelést kivonnánk a vállalati gazdálkodás keretéből, tehát ha költségvetési intézményekben végeznék. Ilyen módon lehet akár évtizedekig tartó növénytermesztési folyamat /fatermesztés/, akár lassan térülő beruházás /erdőfejlesztés/ az erdőművelés, nem okoz illesztési problémát a népgazdaság irányítási rendszerében.

A módszernek azonban több súlyos hátránya is van. Ezek közül csak hármat emelek ki annak megvilágítására, hogy sem az erdőgazdálkodás, sem a természetvédelem, sem a népgazdaság nem járna egyértelműen jól ezzel a megoldással.

- Az állami költségvetési források tendenciájára vonatkozóan elég, ha végig nézzük, hogy 1960 óta öt évenként ho-

gyan csökken az erdőtelepítés mennyisége, miközben a vállalati alapok növekedési üteme minden területen igen jelentős volt. A csökkenés annak ellenére bekövetkezett, hogy a földhasznosítás racionalizálása miatt a mezőgazdasági üzemek, megyei politikai és gazdasági szervek igényeikkel állandóan ostromolták az erdőtelepítés állami forrását. Másoldalról, vajon tud-e versenyezni a fizikai dolgozók alkalmazásában, bérezésében az erdőművelést végző költségvetési szerv a környező vállalatokkal? Félő, hogy az általános érvényű hatások miatt ez a szervezet is csak úgy tudna fennmaradni, ha mellék-vállalkozásokba fogna, óhatatlanul ehanyagolva alaptevékenységét.

- Az erdőművelés és a fakitermelés között ezen a módon megszakad minden kapcsolat. Ma a vállalatnak érdeke megóvni a természetes újulatot, hiszen azért ugyanazt az árat kapja, amit a mesterséges erdősítésért. Ha külön vállalat végzi a termelést és külön költségvetési szervezet az erdősítést a természetes felújítások várhatóan méginkább visszaszorulnak. Kielezett érdeklentét várható a nevelővágások terén is. Sok keserű erdészeti tapasztalat fűződik a "régi világ" vállalkozói fakitermeléseihez.
- Azonos erdőterületen külön-külön gazdasági szervezetek alakulnának. Így a rezsiköltségek összességében törvényszerűen magasabbak. Másoldalról az erdőművelést végző költségvetési szerv költségvetést érintő tervei nem kerülnek kivitelezői kontroll alá. Így várhatóan több helytelen döntés, gazdaságtalan megoldás kerülne kivitelezésre a gazdasági érdekeltség teljes kiküszöbölése révén.

b/ Helyesebb utnak vélem, ha a már kialakult rendszert fejlesztjük tovább; azokat az eszközöket javítjuk, amelyek eddig is az erdőművelés és a vállalati érdekeltés ellentételeinek oldását szolgálták: az üzemtervet, az erdőfelügyeletet és az erdőművelés finanszírozását.

A továbbfejlesztés lényege: az erdőgazdálkodó /a hozamokkal korlátlanul rendelkező/ vállalat /szövetkezet/ az erdőművelés munkafolyamatait az állam részére kivitelezőként végzi. A kivitelezést a szükséges pontosságú tervek alapján, megfelelő műszaki ellenőrzés és átvétel mellett, vállalati nyereség reményében, de kötelezően hajtja végre.

Az üzemtervet elő kell léptetni olyan - a vállalati tervperiodusokhoz igazodó /tehát ötéves/ mindig aktuális - élőfaállomány-gazdálkodási, illetve erdőművelési tervvé, amely /az ésszerűség mértékéig/ ütemezi a tevékenységet, konkrét eligazítást ad /pl. a fafajon kívül az ültetendő csemete genetikai értékére, a nevelővágás szempontjaira stb./ mindazon kérdésekben, amelyeket a vállalati gazdálkodás érdekeltége nem vagy nem helyes irányba terel. Az üzemtervező úgy felelős az erdőért, mint a tervező az általa tervezett építményért.

Az erdőfelügyelő ne a gazdálkodó revizora legyen, hanem a beruházó képviselője. Ő felelős azért, hogy az erdő a tervnek, illetve a rendeltetésének megfelelően "épüljön". Ebben a szemléletben már nem szokatlan, hogy a munka során, minden fontosabb munkafolyamat alatt és követően ott van és éberrel vigyáz a kivitelezés minőségére. Valamennyi jelentősebb építkezésnél találkozhatunk ugyanezzel.

Valamennyi erdőművelési munkafolyamatot, versenyképes vállalati nyereséggel meg kell a vállalatnak fizetni.

Két ut is van. Vagy az eddigihez hasonló átlagáron, de évente szigorúan megkövetett ütemben és technológiával; vagy az ÉKN /Építési Költségvetési Normák/ rendszerében erdőrészletenként differenciált árakon.

Az erdőművelési munkára a kivitelezői szerződés kötése kötelező. A tervtől eltérő vagy a műszaki átvevő számára elfogadhatatlan kivitelezés nemcsak a kifizetés elmaradását, hanem a kártérítést is vonja maga után. Ki kell dolgozni a szankcionálás rendszerét.

Az erdőművelés tehát a népgazdaságban működő beruházó-kivitelező kapcsolat alapján folyék. Itt a kapcsolat és konfliktusok /amelyek egy része a rendszer belső kontrollját is jelenti/ jogi rendezése is megoldott, az illeszkedés - vélhetően - a legkisebb surlódással biztosítható. Végeredményben az eddigi utat folytatnánk, nem szükséges sem új szervezetek, sem új módszerek, sem új pénzügyi konstrukciók.

Ehhez a megoldáshoz csupán új alapelveket kellene deklarálni, az erdő és erdőgazdálkodás közgazdasági helyét, illesztését kellene felülvizsgálni azért, hogy a lépések elméleti oldalról is indokoltak és világosak legyenek. Elsősorban el kellene fogadni az erdőt, mint csak nagy területi keretben működő gazdasági erőforrást, termelő állóalapot /3. változat/, amely modell egyúttal leginkább kedvez a természetszerű erdő fenntartásának, a természetvédelem törekvéseinek is.

A TÁJVÉDELEM ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK MÓDSZEREI VÉDETTÉ NEM NYILVÁNITOTT TERÜLETEKEN

Barcsay László
osztályvezető

Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal

A mai ember elődei a történelmileg áttekinthető 10.000 év alatt a ma regisztrálható ökológiai változásoknak mindössze 1 %-át idézték elő. Az utolsó 100 év alatt viszont e változások 99 %-át vitték végbe. Ez a gyors átalakulás részben még ma sem ismert, megdöbbentő, eleddig ismeretlen helyzeteket teremtett.

A népesedés rohamos növekedése következtében például csak a 19. században lett a föld kamatozó, igazi tőkeérték, amikor felismerték, hogy nem áll korlátlanul rendelkezésre. A 20. század jött rá, hogy a jelenlegi földi lét két nélkülözhetetlen eleme: az élelem és az energia válságosan fogyóban van. A vészjelzések a levegő és a víz minőségének romlásáról szólnak. Annak ellenére, hogy már a múlt század közepétől egyre több szó esik a táj védelmének szükségességéről, az emberi környezet e komplex elemének védelme még ma sem biztosított kellő mértékben.

Az emberiség egyik legutóbbi nagy jelszava: "a természet legyőzése" - megbukott. Az a felismerés, hogy az ember része a természetnek és a bolygónkon kialakult törékeny kis életrendszernek, az egyetlen biztosíték arra, hogy az ember maga is ne váljon egy, a megsemmisülés szélére sodródott, veszélyeztetett fajjává, s a táj egy újabb Hold-tájjá.

A magyar táj

A mai magyar táj lényegében már századunk elejére kialakult. 1800-ban az ország területének mintegy 18 %-a lehetett termelésbe fogva. Az eke hódító terjeszkedése, a tizenkilencedik századnak ez a nagy tájrajzi elváltozása századunk elejére az ország 45 %-át alakítja szántó területté, ami a harmincas évek közepéig még nő ugyan 60 %-ra, de a táj jellegét ez már nem befolyásolja. Az erdők területe akkor 11,8 %-ot tesz ki.

Az újabb, de kevésbé lényeges változás az 50-es évek iparfejlesztését követi. Különösképpen a termőfölddel való pazarló gazdálkodás révén. Az utolsó 25 évben ugyanis a mezőgazdasági művelésből 600.000 ha területet vesznek más célra igénybe, ami miatt a mezőgazdaságot milliárdokban összegezhető veszteségek érték. Ez egy rendkívül fontos figyelmeztetés volt a tájjal, a termőfölddel való tervszerűtlen gazdálkodás veszélyeire.

A mai magyar tájat a 73,4 % mezőgazdasági, a 16,4 % erdő és a 10,2 % kivett terület alapvetően meghatározza. Ezen belül az ország területének 4,3 %-a áll természetvédelem alatt, ahol a táj védelme "de jure" biztosított. A kérdés az, mi legyen a táj sorsa a jelenleg nem védett területeken, tehát az ország nagyobb részén?

A táj értéke

Fel kell tenni mindjárt az első kérdést: van-e marxi értelemben vett értéke a tájnak? Feltehetően csak fikatív értékről lehet szó, mert nem emberi munka terméke. Illetve, ha úgy tekintjük, a legmesterségesebb, a legtöbb környezeti ártalommal teli táj lenne a legértékesebb. Az érdekek ütkö-

zésénél ez sajnos így is érvényesül. A vélt valós értékek, a termelési érdek többnyire, szinte kizárólagosan, elsődleges, annak ellenére, hogy hovatovább a termőképesség, a nyersanyagforrások kimerülése fenyeget.

A kérdést ezért szélesebb körben kell vizsgálni. Ma már nyilvánvaló, hogy az életszínvonal emelkedésével a környezet minősége rohamosan romlik. A motorizáció, a turizmus fokozódása a távoli tájakat is szennyezi, tönkreteszi; a többszintes beépítési mód miatt nő az üdülőtellek száma, újratermelve a települési környezeti ártalmakat, nem komposztálható, így új típusú hulladékok lepik el a tájat, a növekvő igények egyre gyorsabb tempóban ösztönzik az intenzív termelést a mezőgazdasági, bányászati területeken egyaránt, környezeti ártalmaikkal együtt.

Ma már terjed az a nézet, hogy az emberi munkával előállított termék társadalmi értéke akkor tekinthető valósnak, ha levonjuk a termeléssel vagy fogyasztással keletkező társadalmi károkat. Valójában arról van szó, hogy a bruttó nemzeti termék mennyisége nem tükrözi egy adott ország polgárainak jólétét, ha az előállított környezeti ártalmak miatt anyagi jólétét nem tudja élvezni. Ezért jobb mutató a "nettó gazdasági jólét" fogalma, ami nemcsak anyagi jólétet, hanem életminőséget fejez ki.

A szocialista országokban a gazdasági fejlődés a társadalom jólétét biztosító eszköz. Ezért még átmenetileg sem lehet létjogosultsága olyan koncepciónak, amely - az esetleges gazdasági nehézségekre való hivatkozással - az emberi környezetet képező táj károsodása útján kíván elérni gazdasági eredményeket.

A feltett kérdésre tehát, hogy mi az értéke a tájnak, ilyen

megközelítésben kellene keresni a választ. Annak ellenére, hogy a táj értékét magyarázni a józan elme számára egyértelmű a levegő, vagy napsütés szükségességének indokolásával, a megfogalmazás elkerülhetetlen. A nehézséget itt az okozza, hogy a táj mérhető hatása rendkívül bonyolult módon fejezhető ki számszerűen.

A tájvédelem jogi alapjai

A tájvédelem jogi aspektusait illetően: a legalapvetőbb jogszabályok már léteznek. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya 69. §. az állampolgárok alapvető kötelességei között említi az ország természeti és kulturális értékeinek oltalmazását. Az 57. § szerint állampolgári alapjog az élethez, testi épséghez és az egészségvédelemhez való jog, amit a munkavédelem, egészségügyi intézmények, orvosi ellátás és az emberi környezet védelme valósít meg.

Ennek eredménye az 1976 évi II. törvény az emberi környezetről, melyben egy külön fejezet foglalkozik a táj védelmével. A Minisztertanács 2006/1980 sz. határozatával jóváhagyott Országos Környezetvédelmi Konceptió és Követelményrendszer 5. pontja utal a tájvédelemre.

Az emberi környezet védelmével kapcsolatos tevékenységek irányításáról pedig a Minisztertanács 1003/1979 sz. határozata intézkedik. Eszerint a természetvédelmi szempontból védetté nem nyilvánított táj védelmével kapcsolatos tevékenységek ágazati irányítását a mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter az OKTH elnökével egyetértésben, a települési környezetét pedig az építésügyi és városfejlesztési miniszter látja el.

A részletes szabályozáshoz azonban műszaki - technikai-biológiai - ökológiai észlelési, mérési lehetőségek alkalmazásával meg kell állapítani azokat a közvetlen és közvetett tájromboló tényezőket, azok veszélyességi szintjét, melyek alapján mód nyilhat közvetlen, intézményesen biztosított jogérvényesítésre. Ki kell dolgozni ennek garanciáit is. Ez a táj esetében lényegesen bonyolultabb feladat, mint bármelyik más környezeti veszélyforrást illetően.

Társadalmi feladatok

A jogi szabályozás mellett feltétlenül szükséges a társadalom megértő készsége. Bármilyen tájvédelmi probléma esetén értelmetlenség, értetlenség, hozzánemértés fogadja a tájvédelem érdekképviselőjét. Ez főleg az esztétikai, ökológiai képzetlenségnek tudható be. Az emberek, intézmények zöme még mindig nem látja, vagy nem akarja látni az emberi környezet megóvásának fontosságát, illetve károsodásának veszélyeit. Különösen áll ez a tájra, aminek hatását nem lehet számszerűen kimutatni, vagy pénzértékben kifejezni - legalábbis közvetlenül nem. Ezért rendkívül nagy feladatokat kell végezni a tudatformálás és a racionális belátáson, az érdekek reális érvényesítésén nyugvó érdekazonosság kialakítása területén.

Fokozni kell a tömegkommunikációs lehetőségek kihasználását, az iskolai esztétikai, ökológiai szemléletű nevelést szorgalmazni ajánlatos. A táj képe az ország kulturszínvonalának egyik fokmérője.

Tájértékelés, tájtervezés

Milyen gyakorlati teendőkre van szükség a táj védelmének érdekében? A tájvédelem alapja a táj megőrző hasznosítása,

ami a táj ismeretére épül. A táj értékelésére számos módszert ismerünk. A módszerek mindegyike szóba jöhet gyakorlati alkalmazásra, de két gondot meg kell említeni. Az egyik a szükséges adatgyűjtés. Megfelelő eredményt csak részletes, alapos adatfelvétel alapján végzett értékelés adhat. Mivel a tájalkotó elemek jó részét az élővilág képezi, ez a felmérés sok időt és költséget igényel. Ezt a gondot próbálják egyszerűsíteni azok a vizuális tájértékelési módszerek, melyek csak a tájképi értékekre, jelenségekre vonatkoznak. Így a táj komplex minősítése, értékelése egyoldaluan csak a tájképre vonatkozhat.

A másik gond az, hogy a tájértékelési módszerek zöme, részletességük ellenére, két alapvető problémakört általában nem tartalmaz. Nevezetesen: a szociális és gazdasági kérdések vizsgálatát. Márpedig e nélkül a tájértékelést követő intézkedések eredményességét nagyon is vitathatóvá teszik.

A táj tervezése során alapvető kérdés a tervezési terület lehatárolása. A természet nem ismeri a közigazgatási határokat. Régi népi bölcsesség volt, mikor a Balaton északi partvidéke még Zalához tartozott: "ha a zalai ember szépet akar látni, átmegy Somogyba, hogy a zalai tájban gyönyörködhessen." Nem célszerű a határokat szigorúan venni, hiszen a tervezési terület szomszédos tája sokkal nagyobb hatása lehet.

A Városépítési Tudományos és Tervező Intézet 1979-ben elkészítette az Országos Területrendezési Terv koncepcióját. Sajnos ez a terv még mindig koncepció szinten tart és főleg műszaki-gazdasági elvekre épül, ökológiai szemlélet csak áttételesen jelentkezik benne. A koncepció alapgondolata a célszerű területgazdálkodás, a természeti erőforrá-

sokkal, a földdel, a területtel való szigorú takarékoság céljainak figyelembevétele.

Területfelhasználási kategóriarendszere olyan mátrix szerint került kidolgozásra, melynek egyik tengelyén - funkcionális szempontból - a termelő és nem termelő elemek, míg másik tengelyén a beépítettség szerinti csoportosítás szerepel. Az ellentétes kategóriák négy fő csoportot eredményeznek, melyek tisztán elkülöníthetők:

- termelő ipari üzemek és mezőgazdasági üzemi létesítmények,
- termelő mezőgazdasági területek /szántó, szőlő, gyümölcsös/,
- lakás és szociális infrastruktúra területei,
- védett területek /természetvédelem, üdülőterület stb./.

Átmeneti kategóriákba sorolja: az adminisztráció területeit; a nyersanyaglelőhelyeket, a különleges területeket, valamint a termelő és nem termelő kategóriák közti átmenetet biztosító területeket: rét, legelő, nádas, erdők és tavak, tározók, természetes vízfolyások. Ez rendkívüli előnyök tekinthető természet- és tájvédelmi szempontból, illetve az erdők és vizek többcélú hasznosítását illetően.

A koncepció alapvető célkitűzései figyelemre méltók, többek között megemlíti a tájvédelem régi álmát, a koncentrált közműsávok kialakítását, ami a "szabad" vezetéshez képest, tájképi előnyei mellett, 60-80 %-os területmegtakarítást eredményez. Hangsúlyozza a "szabad", természeti környezet magasabb fokú integrációját" is.

Ez a tervezési metodika alkalmasnak látszik, hogy a táji vonatkozások bővítésével, ökológiai szempontok érvényesítésével a tájvédelem feladatait is országos méretekben megfogalmazza. Fel kellene venni a kapcsolatot az érdekelteknek ebben az ügyben.

Az ilyen tervezési időszakok hosszabb idő után nyújtanak használható eredményeket. Addig is követni kell a vizuális tájrendezés módszerét, ami a tájkép rendetlenségeit megszüntetheti és tiszta, harmonikus tájat biztosíthat.

A tájvédelem hatásossága

A tájvédelem céljait, függetlenül a társadalmi-gazdasági körülményektől aligha lehet megvalósítani. A hatósági előírások segítenek ebben, de érdekütközések esetén – az eddigi tapasztalatok szerint – a kényszerítő gazdasági intézkedésekkel szemben, általában nem eredményesek. A leghatásosabb az lehet, ha a népgazdasági tervekbe, a rendezési tervekbe, a szabályozórendszerbe épülnek be a tájvédelem követelményei, hogy a fejlesztési tevékenység során automatikusan végrehajtandók legyenek.

A tájvédelem rendkívül szerteágazó. Bonyolult összefüggésekkel teli problémakörét a jelen adott keretek között csak néhány alapvető gondolat részbeni elemzésével lehetett az előzőkben érinteni.

Önkéntelenül felötlik befejezésül ama neves soproni professzor megjegyzése, a tutajozással kapcsolatos kérdésére adott, teljesnek vélt feleletre: "Ez mind nem elég, jelölt ur, ki-felejtette a legfontosabbat. A legfontosabb: a szándék!"

Ebben talán ma nincs hiány. Az eredményes munkának ez az alapvető feltétele.

A TÁJVÉDELEM IGAZGATÁSI FELADATAI

Gavallér István
igazgató

Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal
Észak-Magyarországi Felügyelőség

A tájvédelem igazgatási feladatai

A táj szó a hétköznapi nyelvben régóta használatos. Tájjon általában olyan meghatározott, áttekinthető topográfiai térséget értünk, amely egyedi arculatu, jellegzetes tájképű. Korszerűbb, ökológiai és ökonómiai szemléletet tükröz az alábbi meghatározás:

A táj a természeti erők által formált és az emberi tevékenység által módosított földfelszín megközelítőleg azonos típusu, de különböző nagyságrendű, állandóan változó sajátos ökológiai rendszerekből álló egysége.

/E két meghatározásból is látható, hogy a táj fogalma nem egységes értelmezésű./

A tájvédelem az előbb meghatározott táj védelme a természeti elemek és a társadalmi-gazdasági tevékenység összehangolása, a tájpotenciál fenntartása, növelése érdekében.

A tájvédelem célja egy olyan optimális helyzet keresése, melyben a táj

- termelési
- fogyasztási
- védelmi funkciója együtt érvényesül.

A termelési táj funkció szerint felosztható felújítható

termelési és fel nem ujítható termelési területekre.

Felújítható termelési funkcióju területek lehetnek:

- mezőgazdasági hasznosításu
- erdőgazdálkodási
- vízgazdálkodási céluak.

Fel nem ujítható termelési funkcióju területek a

- bányaterületek
- ipar által elfoglalt területek.

A fogyaesztási funkcióju táj települési környezeti tájra, valamint üdülési, pihenési célt szolgáló területekre oszt-ható.

A védelmi funkcióju táj lehet - természetvédelmi
- vízvédelmi
- talajvédelmi
- vadvédelmi
- műemlékvédelmi stb.

funkcióju.

Ide sorolható még az u.n. természetszerű táj is, melyeknél a különböző folyamatok beavatkozás nélkül alakulnak.

Az emberi környezet védelmével kapcsolatos tevékenységek irányításáról szóló 1003/1979./II.6./ MT. sz. határozat rendezte az egyes területek irányítási kérdéseit. Így a vé-detté nem nyilvánított táj védelmét a mezőgazdasági és élel-mezésügyi miniszter látja el - az OKTH elnökének egyetérté-sével.

A természetvédelem alatt álló területek tájvédelmét az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal elnöke irá-nyítja, a települési környezet védelmével kapcsolatos tevé-kenységek irányítását az építésügyi és városfejlesztési

miniszter látja el. Így a Minisztertanácsi határozat értelmében az ország három alapvető területi kategóriára bontható:

- védetté nyilvánított táj
- települési környezet
- védetté nem nyilvánított táj.

Vizsgáljuk meg e három területen hogyan érvényesül a táj védelme!

Védetté nyilvánított táj

A védetté nyilvánított táj határozatok által pontosan körülhatárolt terület.

Tájvédelem szempontjából ezek közül kiemelkednek a természetvédelmi területek, ahol a táj gondozása elsődleges feladat.

Az egyes természetvédelmi területek /nemzeti park, tájvédelmi körzet, természetvédelmi terület/ az OKTH elnöke által hozott határozatoknak megfelelően védettek. A védelmi határozat többek között kimondja: "A természetvédelmi terület védje a táj jellegzetes arculatát és őrizze meg természeti értékeit."

Döntő kérdés tehát, hogy a természetes táj - mely széleskörű megfogalmazásban a természet erői által kialakított földfelszín, az éghajlat, a víz, a növényzet és az állatvilág együttes megjelenése, egymáshatása és fejlődése - a jelen és jövő nemzedék számára megvédésre kerüljön.

A védelem az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal és területi szerveinek államigazgatási, hatósági tevékenységén keresztül realizálódik.

A természetvédelmi igazgatási feladatok az alábbi lényeges feladatokat tartalmazzák:

A védett terület rendeltetését érintő vagy befolyásoló ter-

vek jóváhagyásához és módosításához, hatósági engedélyek kiadásához az OKTH hozzájárulása szükséges.

E vonatkozásban a rendezési tervek jóváhagyása, illetőleg módosítása ad lehetőséget a tájvédelem érvényesítéséhez.

A földhasználat kérdése is lényeges kérdés.

A védett területeken a művelési ág változásához az OKTH hozzájárulása szükséges. Így eredeti, tájképileg illeszkedő művelési ág megőrizhető. Sajátos kérdés a "nadrágszijasparcellás" hagyományos földművelés érdekes, tájképileg értékes szinfolttjának megőrzése. A területfelhasználás, létesítmények elhelyezése minden esetben az OKTH hozzájárulásával történhet.

Gondoskodni kell a védett területen lévő létesítmények, építmények, berendezések környezetének rendezéséről, állaguk megóvásáról. A romépületek elbontásával meg kell szüntetni a tájképet zavaró hátrányt.

Üdülők, szállodák csak a rendezési tervben kijelölt helyre építhetők. Egyéni üdülőtelek és új zárkert kialakítása tilos. Az épületek külső megjelenése /anyag, az épület színe stb./ csak a táj jellegének megfelelő formában vitelezhető ki. Szigorúan védett területen távvezeték csak földkábel formájában helyezhető el.

Védett területen a műtárgyak, vonalas létesítmények /utak, hidak/ csak a legkisebb tájrombolással építhetők. A rézsüket, ahol lehet, füvesíteni kell.

Hulladékot, szemetet, bontási anyagot a védett területre bevinni tilos, az ott keletkező hulladékokat csak megfelelő elhelyezéssel, a kijelölt helyen lehet deponálni.

Az erdőtájak védelme igen jelentős tényező a tájképi értékek megőrzésében.

Természetes, ősi vagy érintetlen erdőtáj hazánkban még nem található. A kissé módosult, természetes erdőtájak olyan helyeken vannak, ahol az emberi beavatkozás csekély mértékű.

Ide sorolhatók az őshonos fafajokból álló természetes erdők, melyek általában védelmi rendeltetésűek. Ezek az erdők tájképileg magas értékűek, védelmük fontos feladat.

Az erdők zöme az u.n. kultur erdőtáj, ahol az ember az erdő életébe gazdasági tevékenységével úgy avatkozik be, hogy közben az erdő természetes életközösségét hosszú időre megváltoztatja. Ilyen erdőkben nemesített fafajokkal, a fejlett agrotechnika alkalmazásával ültetvénytípusú természetességgel foglalkoznak.

Az erdőtájat esztétikai, egészségügyi szerepének betöltése érdekében védeni kell és a vele folytatott gazdálkodást úgy kell folytatni, hogy a tájképi követelményeket is kielégítse.

Az összefüggő nagy végvágás kedvezőtlenül befolyásolja a tájkép képét. Éppen ezért a szigorúan védett területen lohasz megghaladó véghasználati vágás csak kivételes esetben végezhető. A véghasználati vágást meredek lejtőkön az erózió követi, mely tájképi szempontból igen kedvezőtlen képet ad.

A jogszabályok komoly lehetőséget adnak a védett területen lévő erdők megfelelő kezelésének betartására. Ezeken a területeken a MÉM az OKTH-val egyetértésben jóváhagyott erdőgazdasági üzemtervek szerint szabályozza a termelést.

A véghasználatra kerülő állomány pótlására elsősorban az őshonos fafajokat kell felhasználni. A fatermesztést szolgáló erdőrészekben az üzemtervi előírásokat a természetes állapotot legkevésbé zavaró módszerekkel kell végrehajtani.

Tájképi szempontból jelentős az a követelmény, hogy óvni kell a nagyértékű - különleges alakú fákat, valamint a viz-

folyásokat kísérő faállományt. Források közül, idegenforgalmi, kirándulócentrumok közül legalább 0,5 ha-os állományrészt fenn kell tartani, így védve ezek tájesztétikai képét.

A vizek védelme különös figyelmet érdemel.

A nagy vízfelületeknek /tavak, víztározók, folyók/ önálló jelentőségük van, az erdő, a fa csak kiegészíti szépségüket. Megkapó az erdő és holtmedrek, tavak együttesének szépsége az ártereken. Éppen ezért különös figyelmet kell fordítani a források, patakok, folyók, tavak védelmére.

A bányászati tevékenység engedélyezése során védett területen az illetékes bányahatóság bevonja az OKTH szerveit. Új bányatelek létesítése, újabb bánya nyitása csak különösen indokolt esetben létesíthető.

Gondoskodni kell a felhagyott bányák rekultivációjáról, fásításáról. Nem szerepel a védelmi előírásokban a levegőtisztaság védelme, melynek pótlása sürgő követelmény. Részben védett területek légszennyezésének áthatása, részben a még működő üzemek rontják a tájképet. A növényekre lerakódott por, és a gumihulladékkal fűtött mészegető kemencéből kiáramló, nagy területeket borító füst nagymértékben rontja a tájkép értékét. Jelenleg a védett területek jelentős része nem rendelkezik az indokolt "védett" és "kiemelten védett" levegőtisztaságvédelmi besorolással.

A természetvédelmi területek tájvédelmét hatósági eszközökkel az OKTH, illetve területileg illetékes felügyelőségei látják el. A Felügyelőségek a meghatározott kérdésekben egyeztetnek a tanácsi és MÉM területi szerveivel, illetőleg más társhatóságokkal.

Települési környezet

Települési környezetnek jogilag belterületnek nevezett be-

épített területet /ipartelep, település, üdülőterület/ illetőleg az azt körülvevő mező- és erdőgazdasági területet nevezzük. Ezek a területek át vannak növe a településhez tartozó infrastruktúra létesítményekkel /utak, vezetékek stb./.

A települési környezet vonatkozásában a tájvédelmet az ÉVM miniszter a tanácsi szerveken keresztül érvényesíti.

A települési környezet tájképi követelményrendszerét az Országos Építésügyi Szabályzat tartalmazza, a "Városkép és kilátásvédelem" című fejezetében.

Ez kimondja, hogy az építési hatóság a városkép kialakítása, megóvása érdekében - meghatározhatja a létesítmények méreteit

- megtilthatja a városképet rontó létesítmények megépítését
- előírhatja a közterület építményeinek megfelelő anyagból történő kialakítását.

Elrendelheti a városképet rontó épület és egyéb építmény felújítását, helyreállítását, az építési telek közterület-ről közvetlenül látható részén a szükséges tereprendezési, kertészeti munkák elvégzését.

/Egyes települési környezetekben gyakran lehet látni feltárt, hulladékkal teleszórt területeket, melyeknél a fenti tereprendezési munkák elvégzése igen indokolt lenne./

Az építési hatóság kötelezheti az építtetőt, hogy az épülettel határos részeket a tájkép megóvása érdekében alakítsa ki. E munka elvégzését a már fennálló szomszédos épület tulajdonosa tűrni köteles.

A szép tájrészletek, továbbá műemlékek, műemlék jellegű és városkép jellegű épületegyüttesek, épületek és egyéb épít-

mények közterületről feltáruuló látványát a rendezési terv szerint kell védeni.

A kilátásvédelem jelentős szerepet kapott az előírásokban. Az építési hatóság indokolt esetben elrendelheti az építési telken és közterületen lévő fák és más növényzet ritkítását, nyesését vagy kivágását.

Abban az esetben, ha a település természetvédelmi területen helyezkedik el, az építési hatóság beszerzi a természetvédelem szakhatósági nyilatkozatát.

Tájképi szempontból jelentős a települések zöldfelületi rendszere. Ezt a rendezési tervben kell meghatározni, melynél a látképi, városképi szempontokat figyelembe kell venni.

A város /község/ szempontjából jelentős természeti adottságok, növényzet történelmi emlékek megóvását az építésügyi hatóság - azok védelme érdekében - közérdekből elrendelheti és szükség esetén védőterületet jelölhet ki. Ez az előírás is jelentősen elősegíti a tájkép megóvását.

A nem védett táj

A védetté nem nyilvánított táj olyan területeket foglal magában, melyek elsődleges funkciója a termelés. Ezek a tájak elsősorban mező- és erdőgazdasági művelés alatt álló területek, itt a védelmet a gazdasági tevékenység keretében kell megvalósítani.

Ez a következő formákon keresztül jut érvényre:

1. Racionális földhasználat

A racionális földhasználat a földterület természetes termőképességének legjobb hasznosítását, optimalizálását szolgálja. A természetes termőképességet kell racionális földhasználattal és megfelelő meliorációs beavatkozásokkal megőrizni. Az egyik legfontosabb eszköz a művelési ágak

területi átrendezése.

Itt a tájvédelem a következő módon érvényesül:

- az erózió és defláció elleni védelem
- a hasznosítatlan, tönkretett területek termelésbe vonása.
- a meredek, kedvezőtlen adottságu területek erdőművelésbe vonása
- a művelt táblák lejtőhöz igazodó elhelyezése.

2. Melioráció

A tájvédelem érvényesülése a melioráció során a domborzati viszonyok kedvező kialakítása útján, a vízháztartás javítását szolgáló vízrendezés, az eróziós károkat megszüntethető vizmosások megkötése történik.

Jelentős a talaj potenciáljának növelése a talajjavítással, valamint az erdők és erdősávok, fasorok telepítésével.

3. Rekultiváció

A külszíni fejtések és hányók, salak- és zagy tárolók, felhagyott anyagnyerőhelyek újrahasznosítása gazdasági érdeket is jelenthet. De ettől jelentősebb érdekek fűződnek a táj helyreállításához, a tájrombolás és roncsolás felszámolása, rekultivációja útján. Ennek tervszerű megvalósítása néhány jó példán kívül /pl. Gagarin Hőerőmű Vállalat/ sajnos nem történik.

A gazdálkodási tevékenységek melyek során a tájvédelmet érvényesíteni kell, a következők.

Mezőgazdasági tevékenység

A terméshozamok növelésének lehetőségei: a korszerű termelő-

eszközök, a talajerő utánpótlás, öntözés és a célszerű talajművelési módok.

E feladatok végrehajtása során a tájvédelem a talajvédő technológiák, megfelelő művelési módok alkalmazása során a talajvédő növénykultúrák termelésében a veszélyeztetett területeken, a kemikáliák helyes alkalmazásában és a helyes állattenyésztési mód /területegységre eső létszám/ kiválasztása során érvényesül.

Erdőgazdálkodás

Az erdő az összes művelési ág között a leggazdagabb természeti elemekben. Az erdő védi a talajt, tisztítja a levegőt, szabályozza a vízháztartást, javítja a klimatikus viszonyokat.

Az erdőgazdálkodás legtöbb tevékenysége tájvédelmi célokat szolgál: így

- a termőhelynek megfelelő állományok alkalmazása
- a természetes felújítási módok az eredeti növény- és állatvilág védelmét is szolgálja
- az erdőfelújítási kötelezettség a tájpotenciál megőrzését is szolgálja.

Az erdőtájat esztétikai, egészségügyi szerepének betöltése érdekében védeni kell és a vele folytatott gazdálkodást úgy kell végezni, hogy a társadalom igényeit kielégíthesse. Az üdülési, szociális, valamint védelem alá vont erdőtájakon az erdőgazdálkodásnak az esztétikai hatások elérésére is törekedni kell.

A vizgazdálkodás

A tájvédelem a vizgazdálkodás feladatainak túlnyomó többségében érvényesül.

- Ezek elsősorban:
- vizelvezetés, a víz káros hatásának csökkentése
  - víztározás, a tározók hasznosítása
  - árvízvédelem
  - a vizek természetes ökoszisztémáinak védelme
  - a víz tisztítása,

A települési környezeten kívüli ipari területek, létesítmények

A települési környezeten kívül nem védett területek jelentősen befolyásolja a tájképi értéket. Ezek közül jelentősök a bányák, kisebb-nagyobb üzemek, mezőgazdasági majorkok, telepek.

Ide tartoznak a települési környezeten kívüli szeméttelpek, vízművek, szennyvizzisztitók, utak, kötélpályák stb.

A tájvédelem során törekedni kell a mezőgazdasági területek minél kisebb arányu felhasználására, a létesítmények lehetőség szerinti tájba illesztésére, a hulladékok elhelyezésének szakszerű megoldására.

Az elhagyott üzemek, épületek, tanyák rontják a tájképet, ennek felszámolása is fontos feladat.

A táj üdülési célú használata

Különös gondot kell fordítani a nem védett táj üdülési célra igénybevett területeinek tájvédelmére.

A környezet tisztasága, a természeti elemek gazdagsága, a kedvező esztétikai kép az üdülés alapvető feltétele.

Jelentős kérdés a környezet tisztaságának megvédése, a táj természetes elemeinek védelme. Különös gondot kell fordítani az üdülési létesítmények tájba illő elhelyezésére.

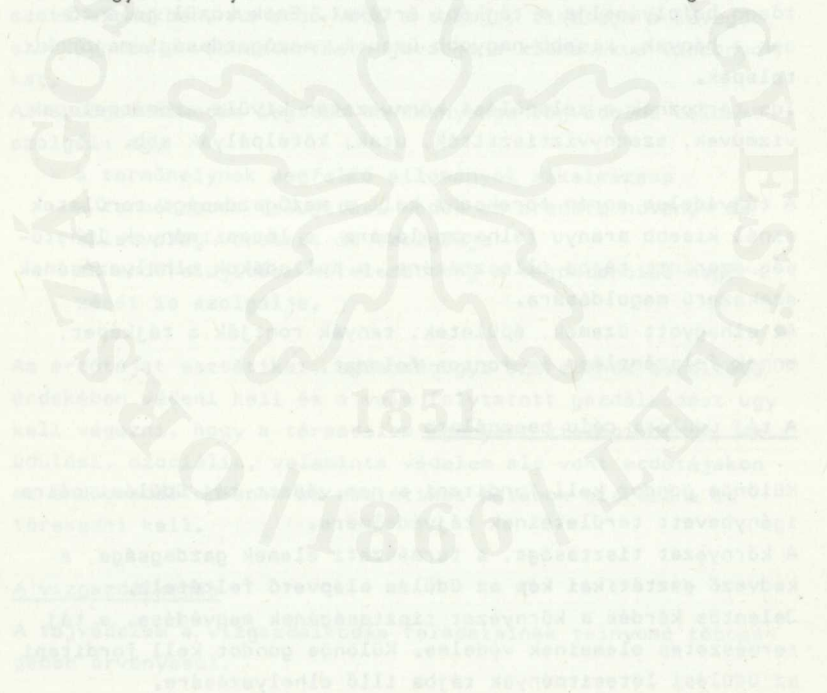

A nem védett táj védelmének irányítása a MÉM feladata, amelyet az OKTH elnökével egyetértésben végez. Az operatív végrehajtás a tanácsai szakigazgatási szervekre hárul. Ebbe a munkába bekapcsolhatók a megyei földhivatalok is.

Az erdőgazdálkodással kapcsolatban a MÉM Erdészeti és Faipari Hivatal illetékes a tájvédelmet irányítani, mely tevékenységet az Állami Erdőfelügyelőségeken keresztül gyakorolja. E munkába bekapcsolódik az Erdőrendezési Szolgálat is.

Az OKTH-val történő együttműködés a területileg illetékes felügyelőségeken keresztül valósítható meg.

E munkának összehangolásában jelentős szerepet tölthetnek be a megyei Környezet- és Természetvédelmi Bizottságok.

Felhasznált irodalom

Keszthelyi István: Természetvédelem
Dr.Ludwig Bauer: Tájrendezés
Országos Építésügyi Szabályzat
Tájvédelem /Országos Erdészeti Egyesület
kiadványa/
OKTH elnöki utasítások

1851

1866

A TÁJVÉDELEM ÉRVÉNYESÜLÉSE A TERVEZÉS RENDSZERÉBEN

Halász Tibor
osztályvezető

MÉM Erdőrendezési Szolgálat

Az ember életkörülményeit az őt körülvevő környezet biztosítja. Gazdasági tevékenysége során felhasználja a természeti elemeket, így a talajt, az ásványi kincseket, a vizet, megváltoztatja a levegő összetételét, a klimatikus viszonyokat, fokozatosan visszaszorítja a természetes növénytakarót és az állatvilágot.

A természetes környezet pusztulása az ember pusztulását vonná maga után, ezért egyre inkább szükség van a környezet tudatos védelmére, helyreállítására.

Az emberi környezet területi kategóriája a táj, amely tágabb értelemben magába foglalja a teljes emberi környezetet földjével, vizeivel, levegőjével, élővilágával és művi létesítményeivel együtt.

Emberi beavatkozás nélkül a táj természeti elemei saját törvényszerűségeik szerint fejlődnek. Ma azonban már olyan természetes tájak, ahol a természetes elemek zavartalanul fejlődhetnek, egyre ritkábban találhatók. Az emberi tevékenység nyomán létrehozott művi elemek átalakították a természetes tájat, kulturtáj alakult ki, ahol a természetes elemek megőrzése, védelme külön feladatot jelent. Ez a feladat a tájvédelem, amelynek célja az egyensúly létrehozása, illetve megtartása a táj természetes ökológiai elemei és az emberi tevékenység, valamint az ennek nyomán létrejött művi elemek között.

A tájvédelem nemcsak ökológiai, biológiai feladat, hanem ökonómiai is. A cél a tájpotenciál optimalizálása, amely magába foglalja a táj gazdasági potenciáljának növelését is. Igen, de meddig növelhető a gazdasági potenciál? Törekedhetünk-e arra, hogy az ország egyik fele nagyüzemi szántó legyen, a másik ipartelep? Nyilván, hogy nem. Ugyanígy nem lehet célunk az egész ország természetvédelte nyilvánítása. A szükséges egyensúly csak tervszerű tájvédelmi tevékenységgel teremthető meg.

Társadalmi és gazdasági életünkben ma már nélkülözhetetlen a tervszerűség. A népgazdasági tervtől kezdve egészen a saját havi pénzügyi tervünkig számtalan tervvel találkozunk életünk során. Ma már talán csak a természeti folyamatok nincsenek tervesítve. Vagy már azok is? Hiszen a tervszerű emberi tevékenység a természeti törvényeket is irányítani tudja saját érdekei szerint.

A tájvédelmi tevékenység csak úgy vezethet eredményre, ha meghatározott terv szerint végezzük. Ez nem könnyű, hiszen a tájvédelmi tevékenység mindig bonyolult, sokirányú, komplex feladat. A kitűzött cél eléréséhez igen nagyszámú gazdasági, társadalmi és biológiai tényezőt, törvényszerűséget kell figyelembe venni, befolyásolni, összeegyeztetni. Miért van szükség tájvédelmi tervre? Olyan sokféle terv készül az országban, miért kell egy újabb tervfajtát kitalálni? Magam is tervek készítésével foglalkozom. Számtalan esetben tapasztalom, hogy egy adott területre gyakran három-négyféle terv is készül, szerencsés esetben egymásra épülve, de gyakran egymástól teljesen függetlenül. Mindegyik terv valamilyen sajátos ágazati szempont, érdek szerint készült. Az egyik a mezőgazdasági termelés fejlesztését, a másik a településfejlesztést, a harmadik a vízgazdálkodás javítását szolgálja és így tovább. Legtöbbjünkben

már bizonyos tájvédelmi szempontok is érvényesültek. A mezőgazdasági terv a talajvédelem, a városfejlesztési, a települési környezet védelmének szempontjait is figyelembe vette.

Egymás mellé helyezve a két tervet azonban számos ellentmondás tűnt elő.

Az új lakónegyed a környék legjobb mezőgazdasági tábláira tervezték, a mezőgazdasági terv az állattartó telepet a város tervezett víznyerő helye mellett jelölte ki - és még folytathatnám a példákat.

Itt értünk el a tájvédelmi terv egyik alapvető feladatához. A tájvédelmi terv lehet az a tervfajta, amely ezeket az ellentétes érdekeket összehangolja, megkeresi a kompromisszumokat és elősegíti, hogy az ágazati tevékenység egy közös célt, a tájpotenciál együttes növelését szolgálják.

Mint említettem, a különböző ágazati tervekben ma már szerepet kapnak a tájvédelem szempontjai. A tájvédelmi szemlélet többé-kevésbé az összes területi tervfajta átáthatja. A konferencia szöveges kiadványának egyik melléklete a teljesség igénye nélkül felsorolja azokat a területi tervfajtaikat, amelyek jelenleg hazánkban előfordulnak.

Hogyan érvényesül a tájvédelem a területi tervekben?

A regionális és településrendezési terveknek ma már kötelező munkarésze a környezetvédelem és a tájrendezés fejezet. Itt érkezünk el az első problémához, ellentmondáshoz. A rendezési tervek a települési környezet rendezésével, fejlesztésével foglalkoznak. Mi a települési környezet? Nemcsak a belterület, a lakó- és ipartelepek, hanem az azt körülvevő táj is, ami viszont az 1003/1979 minisztertanácsi határozat értelmében tájvédelmi szempontból a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium hatáskörébe tartozik. Ennek ellenére megállapítható, hogy a rendezési tervekben előírt környezetvédelmi és tájrendezési feladatok nagy része a nem védett táj tájvédelmét is szolgálja.

Különösen az utóbbi időben tapasztalható kedvező változás, ami annak a következménye, hogy a tervek készítésében mezőgazdasági és erdészeti szaktervezők is résztvesznek. Az elmúlt években készült üdülőkörzeti regionális terveknek már szinte kötelező tartozéka lett az erdei üdülés fejlesztési tanulmánya, amelyet erdészeti tervezőiroda készít. A településcsoportok általános rendezési terveihez megrendelik az Erdőrendezési Szolgálattól az erdők számítógépre vitt adatait. Ez hatalmas lépés ahhoz képest, hogy pár évvel ezelőtt a rendezési tervek ugynevezett környéktervében az erdő csak egy zöld foltként szerepelt.

A tájvédelem egyre inkább szerepet kap a mezőgazdasági ágazati tervekben is. A racionális földhasználat, a meliorációs tervek feladatukból adódóan alapvetően tájvédelmi célokat szolgálnak. A földterületek természetes termőképességének fokozása, a talajvédelem, a vizmosások megkötése egyértelműen tájvédelmi tevékenység.

Elkészült a meliorációs tervezés új metodikája. A 38/1977 sz. minisztertanácsi rendelet előírta: "ha a meliorációs tanulmányterv 3000 hektárnál nagyobb területet érint, a terület legcélszerűbb hasznosítása előzetes tájrendezési tervet kell készíteni."

A tájvédelem érvényesítésének régi hagyományai vannak az erdőgazdálkodásban is. A gazdálkodás alapját képező erdészeti üzemtervekben évtizedek óta megkülönböztetik a védelmi és üdülési rendeltetésű erdőket.

Az erdőtelepítési, fásítási kiviteli tervek a racionális földhasználat elveivel összhangban készülnek és egyértelműen a táj potenciáljának növelését szolgálják.

Speciális tájvédelmi feladatot jelent a zöldövezeti tervek készítése. A zöldövezet célja olyan erdőkből és fásításokból álló öv, gyűrű kialakítása a települések, üdülőtérüle-

tek körül, amely klimatikus, biológiai, egészségügyi, védő, esztétikai és üdülési hatásainál fogva optimális emberi környezetet biztosít.

Ma már mintegy 60 város rendelkezik zöldövezeti tervvel, amelyek nyomán több ezer hektár városkörnyéki erdőt létesítettek.

A tájvédelem erdészeti ágazati érvényesítését jelenleg legáltalában az erdészeti tájrendezési tervek szolgálják. Az elnevezés félreérthető, a tervek valójában a tájvédelem erdészeti feladatait fogalmazzák meg oly módon, hogy azok a szűkebb ágazati érdekeken túlmenően a tájpotenciál egészének növelését szolgálják. Az első ilyen munka a Mátra hegységre készült, ahol a fő cél az erdei üdülés fejlesztése volt. 1978-ban készítettük el a Balaton üdülőkörzet erdészeti tájrendezési programját, amely komplexen foglalkozik a víz- és talajvédelem, a tájképvédelem és az üdülés erdészeti feladataival. Ezenkívül számos ajánlást, javaslatot tartalmaz egyéb ágazatok felé a tájvédelem érvényesítése érdekében.

Országos szinten az 1975-ben készített Országos Erdőállományfejlesztési Konceptió foglalta össze az erdészeti ágazat tájvédelmi feladatait. A racionális földhasználattal egyeztetett munka 255 ezer hektár környezetvédelmet szolgáló erdő telepítését és 215 ezer hektár üdülőerdő kialakítását és az erdők élőfakészletének jelentős növelését tűzi ki célul az ezredfordulóra.

A táj egyik legfontosabb ökológiai eleme a víz. A különböző vízgazdálkodási tervek jellegükből fakadóan egyben tájvédelmi feladattervek is.

A víz vonatkozásában az ökonómiai, ökológiai és tájképi potenciál együttes növelését szolgálják, vagyis a vízügyi

ágazat tájvédelmi feladatait fogalmazzák meg.

Sorolhatnám tovább azokat a tervfajtákat, amelyeknek mind-egyikében szerepet kap a tájvédelem egyik vagy másik feladata. Olyan terv azonban eddig nem készült, amely a tájvédelem teljes spektrumát átfogja, a tájpotenciál minden elemével azonos szinten foglalkozik, ahol a tájvédelem komplex módon érvényesül.

Ezt a tervtipust most kell megalkotni. Melyek azok a végső célok, amelyeket el kell érni? A tájvédelmi tevékenységek négy alapfető feladat köré csoportosíthatók. Ezek a következők:

- a természetes erőforrások optimális kihasználása
- az optimális tájszerkezet kialakítása
- az optimális tájhasználati módok bevezetése
- az optimalizált táj fenntartása és megőrzése

A tájvédelmi terv célja tehát a táj különböző egységeiben az ökonomiai és ökológiai potenciál fenntartását és egymással összehangolt növelését szolgáló tájrendezési, tájhasznosítási és tájgondozási feladatok, intézkedések meghatározása.

Mi legyen a tájvédelmi terv tartalma, hogyan illeszthető be a tervezés országos rendszerébe?

A konferencia szöveges anyagának mellékletként csatoltuk a tájvédelem tervezési rendszerének javaslatát.

A javaslat szerint a terv három fő részből áll, ezek a következők:

1. Tájélemzés - tájanalízis.
2. Tájértékelés - tájdiagnózis.
3. Tájvédelmi terv.

A tájélemzés célja a táj jelenlegi potenciáljának megállapítása, vagyis a meglévő állapot vizsgálata. A vizsgálat

kiterjed a táj természetes és művi elemeire, a táj jelenlegi hasznosításának módjára.

E vizsgálat képezi az alapját a tájértékelésnek, amelynek során az adott táj környezetminősége, az ökológiai elemek leterheltsége kerül megállapításra, valamint az optimalizálás lehetőségei. A tájértékelés választ ad arra, hogy mennyire fokozható a termelés, mennyire érzékenyek és milyen mértékben terhelhetők a természeti elemek.

A harmadik rész tartalmazza a szükséges területrendezési, műszaki, mérnökbiológiai, gazdálkodási, fenntartási, jogi szabályozási, szervezési, finanszírozási intézkedések javaslatait.

Ezek a javaslatok lehetnek irányelvek, szabályozási, korlátozási, koordinálási javaslatok, de lehetnek konkrét tervfeladatok is.

A tájvédelmi terv ökonómiai vonatkozásban általában csak irányelveket, szabályozási vagy korlátozási javaslatokat tartalmaz.

Az ökológiai és a tájképi potenciál növelése érdekében konkrét javaslatokat is tesz.

A tájrendezési feladatterv területrendezési és műszaki tájrendezési munka része tartalmazza a javasolt fásításokat, a zöldfelületi rendszer kialakítását, a rekultivációs munkákat, a létesítmények tájbaillesztésének tervét stb.

A környezetvédelmi feladatterv előírja a káros környezeti ártalmak csökkentése vagy megszüntetése érdekében szükséges műszaki munkát. A tájgondozási feladatterv a tájvédelem érdekében szükséges konkrét fenntartási, kezelési munkákkal foglalkozik.

A javasolt feladatok kidolgozásának részletessége, konkrétsága attól függ, hogy a terv mekkora térséget dolgoz fel,

vagyis milyen a tervezés szintje.

A nagy térségekre /vizgyűjtőkre, természeti vagy termelési körzetekre/ - vagy ha a tájvédelmi nomenklaturát használjuk - tájkörzetekre és nagytájakra tájvédelmi kerettervek készülnek, amelyek programjavaslatot adnak.

A tájvédelmi tervek kisebb területekkel - az egységes tájrendszer elnevezései szerint tájakkal, esetleg nagytájakkal - foglalkoznak és az intézkedések már konkrét területi bontásban tartalmazzák.

Végül a tájvédelmi feladatok kiviteli terveiben - az ugynevezett céltervekben már a közvetlen végrehajtáshoz szükséges műszaki - fizikai munkák tervei szerepelnek. Ilyenek a rekultivációs tervek, zöldövezeti tervek, fásítási, vízmóssáskötési stb. tervek.

Végül arról szeretnék beszélni, hogyan illeszkedik be a tájvédelmi terv a területi tervezés országos rendszerébe.

A tájvédelmi terv a tervezési rendszerben a következő feladatokat látja el:

- összehangolja a védett táj, a védetté nem nyilvánított táj és a települési környezet tájvédelmét,
- a tájpotenciál komplex növelése érdekében összehangolja a nem védett táj ágazati terveit,
- irányelveket és javaslatokat ad a nem védett tájra készülő ágazati tervek számára a tájvédelem komplex érvényesítése érdekében,
- kiviteli szinten a tájvédelem konkrét feladatait határozza meg.

E feladatokból következik, hogy a tájvédelmi terv ágazatközi tervfajta, tehát magasabbrendű, mint az ágazati terv.

A területi tervezés rendszerében egyedül az Országos Területrendezési Terv tekinthető ágazatközinek, a többi terv ágazati, mert minden esetben valamilyen sajátos szempont, cél elérése vezérli /településfejlesztés, termelésfejlesztés, üdülés stb./, tehát a tájpotenciál valamelyik elemére helyeződik a hangsúly.

A tájvédelmi terv ezzel szemben a tájpotenciál minden elemének egymással egyeztetett, komplex növelését tűzi ki célul. Ebből az következik, hogy minden ágazati tervnek a tájvédelem szempontjából alkalmazkodnia kell a tájvédelmi tervhez. Hogyan valósulhat ez meg a gyakorlatban? A tájvédelmi szempontból egységesen kezelendő térségekre elkészítendő tájvédelmi kerettervek irányelveit a magasabbrendű ágazati tervekben /regionális tervek, térségi meliorációs tervek stb./ kell érvényesíteni. A tájvédelmi tervek feladatai a különböző településrendezési, üzemi meliorációs stb. tervekbe épüljenek be.

A tájvédelmi kiviteli tervek- a céltervek pedig, mint önálló területi tervek kerülnek kivitelezésre.

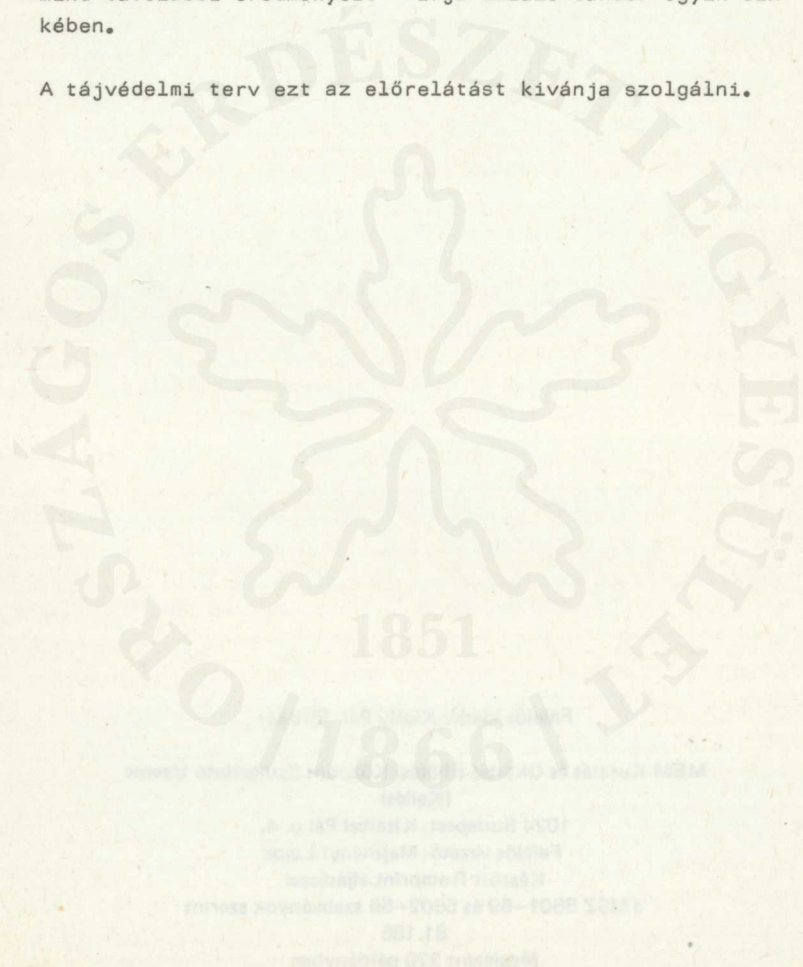
A tájvédelmi tervfajta tehát mindig eggyel magasabbrendű területi egységre készüljön, mint az azt érvényesítő ágazati terv. Így elérhető, hogy a tájvédelem minden ágazati tervben irányadó legyen.

A tájvédelmi tervek a gazdasági tevékenységen keresztül érvényesülnek és a védetté nem nyilvánított táj esetében alapvető feladatuk a gazdasági- ökonómiai potenciál növelése. Ezért a tervek fő irányvonalát a népgazdasági tervek szabják meg. A tájvédelmi terv a népgazdasági terv megvalósítását két oldalról segíti. A természeti erőforrások optimális hasznosításával a nemzeti jövedelem növekedésében játszik szerepet, valamint az emberi környezet védelmével az életszínvonal tágabb értelemben vett növekedését segíti elő.

Az emberi környezet védelme jelenünk - de főleg jövőnk - egyik legnagyobb problémája. Az ember uralmának mértéke környezete felett attól függ, hogy mennyire pontosan látja előre a világ megváltoztatására irányuló tevékenységének mind távolabbi eredményeit - írja Balázs Sándor egyik cikkében.

A tájvédelmi terv ezt az előrelátást kívánja szolgálni.

1851

1851

Felelős kiadó: Király Pál főtitkár

MÉM Kutatás és Oktatás Ellátási Központ Szolgáltató Üzeme
(Kellás)

1024 Budapest, Kítaibel Pál u. 4.

Felelős vezető: Majthényi Lajos

Készült Rotaprint eljárással

a MSZ 5601–59 és 5602–55 szabványok szerint

81.185

Megjelent 320 példányban

Fehete Anna